

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «КИЄВО-МОГИЛЯНСЬКА АКАДЕМІЯ»

Факультет соціальних наук та соціальних технологій

кафедра політології

«КОРУПЦІЙНІ РИЗИКИ В СИСТЕМІ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ:
КЛАСИФІКАЦІЯ ТА МЕТОДИ ПРОТИДІЇ»

Дипломна робота з політології
студента другого року навчання
Маринкевича Іллі Ігоровича

Науковий керівник
старший викладач, кандидат юридичних наук,
Білецький А. В.

Робота допущена до захисту в ДЕК рішенням кафедри політології
протокол № від 20 р.

Завідувач кафедри

Київ – 2025 р

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. КОРУПЦІЯ ЯК СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНЕ ПОНЯТТЯ: АНАЛІЗ СУТНОСТІ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ	6
1.1. Дефінітивні ознаки явища корупції	6
1.2. Види, причини та сфери поширення корупції	7
1.3. Корупційні ризики у сфері вищої освіти України	20
РОЗДІЛ 2. КОРУПЦІЯ ЯК ОБ'ЄКТ НАУКОВИХ СТУДІЙ	25
2.1. Проблема корупції у сфері вищої освіти в зарубіжних наукових дослідженнях: критичний огляд основних джерел	25
2.2. Аналіз теоретичних основ соціально-правового явища корупції в сфері вищої освіти в українському науковому середовищі	31
РОЗДІЛ 3. МЕТОДИ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ В СИСТЕМІ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ (НА МАТЕРІАЛІ ВНЗ М. ДНІПРА).....	44
3.1. Антикорупційна діяльність громадських організацій та медіа у сфері вищої освіти	44
3.2. Аналіз корупційних практик в університетах міста Дніпра (практичні кейси):	58
3.2.1. Університет НТУ "Дніпровська політехніка"	58
3.2.2. Дніпровський національний університет ім. Олесея Гончара	62
ВИСНОВКИ.....	65
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	67
ДОДАТКИ	79
АНОТАЦІЯ.....	85

ВСТУП

Під час повномасштабної війни з росією, корупція у сфері вищої освіти в Україні є однією з найгостріших проблем, пов'язаних з питанням збереження молоді в Україні. З початку повномасштабного вторгнення росії за кордон виїхало близько 5 мільйонів українців. За різними оцінками, кількість учнів і дітей молодшого шкільного віку серед них коливається від 10 до 20% [1]. В жовтні 2024 року Міністр освіти і науки України Оксен Лісовий розповів, що в 10-11 класах багато дітей, особливо хлопчиків, виїжджають за кордон [2]. В цей тяжкий період, коли держава намагається зберегти якомога більше потенційних студентів українських ВНЗ, корупція безпосередньо впливає на якість освітнього процесу, ефективність роботи освітніх установ, формування людського капіталу та міжнародний імідж держави. Одним із критично важливих завдань у сучасних умовах є виявлення та подолання корупційних ризиків у закладах вищої освіти. У цьому контексті тема роботи є надзвичайно актуальною для сьогодення. Її важливість визначається низкою суттєвих обставин.

По-перше, саме вищі навчальні заклади формують майбутню еліту суспільства — управлінців, науковців, викладачів, юристів, лікарів. Системна корупція в освіті може призводити до того, що дипломи отримують некомпетентні особи, що становить загрозу як для якості управління, так і для безпеки держави в цілому. Наявність корупційних схем в ЗВО підриває довіру до системи освіти, знижує мотивацію до навчання та легітимізує практику неправомірної вигоди.

По-друге, питання академічної доброчесності та прозорості у ЗВО напряму пов'язані з довірою громадян до державних інституцій. Якщо студенти ще на початку професійного шляху стикаються з побутовою або системною корупцією, це формує толерантність до подібних практик у подальшій кар'єрі, відтворюючи замкнене коло корупції в державі.

Важливу роль у подоланні освітньої корупції відіграють громадські організації, ЗМІ та студентські ініціативи. Їхня активність дозволяє виявляти схеми, привертати увагу до проблем та стимулювати державу до інституційних змін.

Таким чином, тема «Корупційні ризики в системі вищої освіти України: класифікація та методи протидії» є **актуальною** у зв'язку з необхідністю трансформації освітньої сфери, забезпечення її прозорості, а також формування культури доброчесності як основи для відновлення держави.

Об'єктом дослідження виступає система вищої освіти України. Дослідження зосереджене на виявленні, класифікації та аналізі корупційних ризиків у цій сфері.

Предметом дослідження є корупційні практики та ризики у ЗВО України, а також інструменти, методи і механізми протидії їм.

У роботі буде проаналізовано: форми та причини корупції у вищій освіті, класифікацію корупційних ризиків, роль студентства, викладачів, адміністрації, медіа та громадських ініціатив у процесах запобігання та протидії, а також сучасні практики боротьби з корупцією в українських університетах.

Метою цієї наукової роботи є класифікація корупційних ризиків у сфері вищої освіти України та визначення ефективних методів їхньої протидії. Для досягнення цієї мети необхідно виконати такі завдання:

- Проаналізувати проблему корупції в зарубіжних наукових дослідженнях та зробити критичний огляд основних джерел
- Визначити теоретичні основи соціально-правового явища корупції в українському науковому середовищі
- Сформулювати дефінітивні ознаки явища корупції
- Дослідити види, причини та сфери поширення корупції
- З'ясувати ризики у сфері вищої освіти України
- Дослідити корупційні явища в університетах міста Дніпра

- Дослідити антикорупційну діяльність громадських організацій та медіа у сфері вищої освіти.

У процесі дослідження використовувалися такі методи:

Аналіз – використано для вивчення наукових джерел, нормативно-правових актів і практичних кейсів з антикорупційної тематики.

Синтез – застосовано для формування узагальнених висновків і пропозицій на основі проаналізованих джерел.

Індукція – використано при формуванні загальних висновків із конкретних кейсів корупційних практик у ЗВО м. Дніпра.

Дедукція – застосовано при перевірці гіпотез та побудові логіки дослідження від загальних теорій до конкретних прикладів.

Порівняння – використано для зіставлення підходів різних авторів, країн і практик боротьби з корупцією.

Аналогія – використано для виявлення схожих закономірностей у функціонуванні корупційних механізмів у різних системах.

Кейс-стаді – застосовано при розгляді реальних прикладів корупційних порушень у двох університетах м. Дніпра.

Наукова новизна дослідження полягає в аналізі корупційних практик безпосередньо шляхом створення антикорупційних розслідувань в сфері вищої освіти та аналізі власних досліджень.

Практичне значення полягає в тому, що результати роботи можуть бути використані при формуванні політик доброчесності в ЗВО, розробці антикорупційних програм, організації незалежного моніторингу в університетах та в навчальних курсах з протидії корупції.

РОЗДІЛ 1. КОРУПЦІЯ ЯК СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНЕ ПОНЯТТЯ: АНАЛІЗ СУТНОСТІ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ

1.1. Дефінітивні ознаки явища корупції

Розуміння сутності корупції є ключовим для формування ефективної системи її протидії, особливо в таких чутливих галузях, як освіта. Визначення корупції має не лише правове, а й соціально-економічне значення, адже воно впливає на те, як суспільство сприймає це явище. Історичний аналіз показує, що корупція є давнім супутником людської цивілізації, набуваючи різних форм залежно від контексту. Розгляд основних дефініцій поняття «корупція», подані міжнародними організаціями, вченими та інституціями, а також еволюція корупції в суспільному розумінні дозволяє закласти теоретичне підґрунтя для подальшого аналізу форм, причин і ризиків корупційної поведінки.

Досліджуючи корупцію в історичному контексті, Ciprian Rotaru, Dumitru-Alexandru Bodislav, Raluca Georgescu [3] та Suyunov Ilyos [4] стверджують, що корупція існувала ще з давніх часів в Месопотамії, Стародавньому Єгипті, Римі та Греції. Незважаючи на те, яка політика була в державах, в кожній з них корупція мала своє місце. Звичайно, зараження корупції відбувалося різною мірою і хоча корупцію неможливо знищити повністю, її рівень можна знизити до такого рівня, коли вона не буде тотально заважати розвитку економіки в державі. Термін «корупція» має походження від латинського слова «Corruptio», що в перекладі має значення «підкуп», «занепад», «розклад» [5]. Поняття корупції в загальноприйнятому розумінні вперше було сформульовано в 1979 році 34-ою Сесією Генеральної Асамблеї ООН, де фахівці визначили «корупцію» як поняття, що «... передбачає здійснення або нездійснення будь-якої дії під час виконання обов'язків або через ці обов'язки внаслідок подарунків, які вимагають або приймають, обіцянок і стимулів, або їх незаконне отримання щоразу, коли наявна така діяльність або бездіяльність» [6].

В трактуванні Transparency International корупція є зловживанням владою або службовим становищем задля отримання незаконної вигоди: майна, грошей, пільг, послуг чи негрошової вигоди [7].

«Корупція» в розумінні Міждисциплінарної робочої групи Ради Європи є хабарництвом та будь-якою іншою поведінкою стосовно осіб, що наділені обов'язками в державному або приватному секторі, яка порушує обов'язки що впливають з їхнього статусу як державного службовця, приватного працівника, незалежного агента або іншого подібного відношення, і спрямована на отримання неправомірних переваг будь-якого виду для себе чи для інших [8].

З точки зору Світового банку, корупцією є зловживання державною посадою заради особистої вигоди. Вона охоплює широкий спектр поведінки — від хабарництва до розкрадання державних коштів [9].

1.2. Види, причини та сфери поширення корупції

Відповідно до Конвенції ООН проти корупції [10], Організація Об'єднаних Націй класифікує корупцію опосередковано через криміналізовані діяння, які охоплюють різні форми корупційної поведінки.

Видами корупції, що охоплені в Розділі III: Криміналізація та забезпечення виконання закону є наступні:

1. Підкуп державних посадових осіб (стаття 15)

Це надання, обіцянка або пропозиція неправомірної вигоди державному службовцю — прямо або опосередковано — з метою вплинути на його дії при виконанні службових обов'язків. Також охоплює випадки, коли сам службовець вимагає або приймає таку вигоду. Йдеться не лише про гроші, а й про будь-яку перевагу: подарунки, послуги, працевлаштування тощо. Така форма корупції підриває неупередженість державного управління.

2. Підкуп іноземних посадових осіб та посадових осіб міжнародних організацій (стаття 16)

Передбачає заборону підкупу осіб, які працюють в іноземних урядах або міжнародних організаціях, з метою отримання комерційної чи іншої вигоди у міжнародній діяльності. Наприклад, це може бути хабар чиновнику ООН або працівнику іноземної митниці. Така корупція шкодить чесній міжнародній конкуренції. Держава також має розглядати криміналізацію прийняття таких хабарів з боку зазначених осіб.

3. Привласнення, розтрата або інше незаконне відчуження майна посадовцем (стаття 17)

Йдеться про ситуацію, коли посадова особа, користуючись своїм доступом до публічних чи довірених коштів, незаконно присвоює їх собі або передає третім особам. Це можуть бути державні гроші, матеріальні ресурси чи майно. Такі дії зазвичай приховуються під виглядом фальсифікованих договорів або рішень. Це класичний приклад розкрадання бюджету.

4. Зловживання впливом (торгівля впливом) (стаття 18)

Це коли особа використовує свій фактичний або уявний вплив на рішення публічної адміністрації в обмін на винагороду. Наприклад, обіцянка "домовитись" із суддею чи чиновником за хабар. Така поведінка не завжди прямо порушує закон, але ґрунтується на експлуатації доступу до влади. Вона особливо поширена у середовищі політичних "посередників".

5. Зловживання службовими повноваженнями (стаття 19)

Це використання службового становища всупереч закону з метою отримання вигоди для себе або інших. Наприклад, видача дозволу без підстав або навмисна бездіяльність у відповідь на хабар. Такі дії мають умисний характер і шкодять довірі до держави. Вони часто поєднуються з іншими формами корупції.

6. Незаконне збагачення (стаття 20)

Це значне зростання активів посадової особи, яке вона не може обґрунтовано пояснити законними доходами. Такий злочин важко довести, тому багато держав не криміналізують його напряму. Проте сама наявність розриву між доходами і стилем життя може бути підставою для розслідування. Це інструмент проти “багатих, але офіційно бідних” чиновників.

7. Підкуп у приватному секторі (стаття 21)

Це надання або отримання неправомірної вигоди між працівниками або керівниками компаній у приватному секторі для ухвалення рішень усупереч інтересам підприємства. Наприклад, менеджер бере "відкат" за вибір постачальника. Така форма корупції шкодить добросовісній конкуренції і знижує якість товарів чи послуг. Вона менш публічна, але не менш руйнівна.

8. Привласнення майна у приватному секторі (стаття 22)

Це коли співробітник компанії, маючи доступ до фінансів чи майна, привласнює їх особисто або передає іншим. На відміну від державної розтрата, це стосується лише бізнес-сфери. Прикладом є бухгалтер, який переводить кошти фірми на власний рахунок. Це також вважається формою корпоративного шахрайства.

9. Відмивання доходів, отриманих злочинним шляхом (стаття 23)

Це перетворення незаконно здобутого майна в легальні активи з метою приховати його походження. Наприклад, купівля нерухомості за "відмиті" гроші. Це ключова стадія після вчинення корупційного злочину, оскільки забезпечує збереження здобутків. Конвенція закликає криміналізувати всі дії, що сприяють цьому процесу.

10. Приховування (стаття 24)

Йдеться про зберігання чи приховування майна, про яке відомо, що воно отримане через злочин, навіть якщо особа не брала участі у первинному правопорушенні. Це охоплює дії, спрямовані на уникнення конфіскації. Наприклад, перепис майна на родичів. Конвенція рекомендує зробити це окремим злочином.

11. Перешкоджання правосуддю (стаття 25)

Це спроби завадити судовому або слідчому процесу шляхом тиску, погроз, підкупу чи маніпуляцій із доказами. Також включає вплив на свідків, експертів чи працівників правосуддя. Мета — уникнення відповідальності або покарання. Це серйозна перешкода в боротьбі з іншими формами корупції.

Transparency International виділяє наступні види корупції:

1. Велика корупція (Grand Corruption) відбувається на найвищих рівнях державної влади, коли вищі посадові особи зловживають владою для збагачення себе, своїх родичів або оточення [11].

2. Дрібна (повсякденна) корупція (Petty Corruption) - Це повсякденне зловживання владою низового рівня, зазвичай службовцями або чиновниками, які вимагають хабарі за доступ до базових послуг [12].

3. Політична корупція (Political Corruption) — це зловживання владою політиками для збереження або розширення власного впливу та збагачення. Вона підриває демократичні процеси [13].

Основними формами високорівневої корупції, які визначені у звіті Світового банку [14], є:

1. Захоплення держави

Це систематичний вплив приватних інтересів на формування та впровадження законів, політик і регуляцій з метою отримання вигоди. Це включає маніпуляції з боку політично пов'язаних осіб для контролю над державними рішеннями.

2. Привілейований доступ до ресурсів

Надання обраним компаніям або особам ексклюзивного доступу до державних активів, таких як кредити, ліцензії, земля чи державні контракти, часто в обхід прозорих процедур.

3. Маніпуляції в державних закупівлях

Використання державних тендерів для надання контрактів наблизеним особам або компаніям, що призводить до неефективного використання бюджетних коштів та зниження якості послуг.

4. Селективне застосування податкового законодавства

Вибіркове надання податкових пільг або звільнень для певних суб'єктів, що створює нерівні умови для бізнесу та зменшує надходження до бюджету.

5. Регуляторний захист для обраних

Створення або підтримка регуляцій, які надають переваги певним компаніям або групам, обмежуючи конкуренцію та інновації на ринку.

6. Надмірні субсидії та податкові пільги

Надання непропорційних субсидій або податкових пільг певним галузям чи компаніям без обґрунтованої економічної доцільності, що веде до викривлення ринку.

В своїй аналітичній роботі «Corruption and Anti-Corruption Policy in Ukraine – Difficult Reality and Real Successes» 2025 року [15], Grzegorz Makowski визначає такі причини корупції в Україні:

1. Часткова незалежність та слабкість судової системи

Однією з ключових причин корупції в Україні є недостатня незалежність судової влади. Попри реформування після 2014 року, суди залишаються вразливими до політичного впливу, а механізми призначення та звільнення суддів не гарантують прозорості. Це призводить до того, що корупційні справи або не доходять до суду, або завершуються без належного покарання винних. Недовіра до судової системи серед населення є однією з найвищих в Європі. У звіті наголошується, що без справді незалежних судів ефективна боротьба з корупцією неможлива. Саме ця інституційна слабкість підриває зусилля інших антикорупційних органів.

2. Недостатня ефективність антикорупційних інституцій

В Україні створено потужну інституційну базу для боротьби з корупцією – НАБУ, САП, НАЗК, Вищий антикорупційний суд, АРМА. Проте ці установи часто стикаються з внутрішніми конфліктами, політичним тиском та обмеженими ресурсами [16][17]. Приклади конфліктів між інститутами [18][19][20] та проблеми із незалежністю керівництва САП свідчать про структурні недоліки. Також бракує узгодженості дій між інституціями та належного контролю за їхньою ефективністю. Хоча їх створення є великим досягненням, на практиці вони не завжди виконують свої функції на повну потужність. Автор вказує, що без посилення інституційної спроможності ці структури ризикують втратити довіру громадян.

3. Високий рівень корупції в окремих секторах

Секторальна корупція є особливо гострою проблемою в Україні. У сфері освіти поширеними залишаються хабарі за вступ, стипендії, оцінки та дипломи. В охороні здоров'я — неформальні платежі медперсоналу, а також зловживання під час державних закупівель. Енергетичний сектор характеризується впливом олігархів, зловживанням службовим становищем, ухиленням від податків і фінансовими махінаціями. В усіх цих сферах корупція підриває якість послуг і веде до зниження рівня життя. Крім того, громадяни найчастіше стикаються з побутовими проявами саме у цих галузях, що формує негативне уявлення про державу загалом.

4. Недостатній захист викривачів корупції

Захист осіб, які повідомляють про корупцію, в Україні залишається на низькому рівні. Хоча НАЗК і НАБУ створили інструменти для прийому скарг (портали, гарячі лінії), вони не забезпечують повної конфіденційності та безпеки. Українське законодавство поки що не відповідає вимогам директиви ЄС про захист викривачів. Крім того, у суспільстві поширені негативні стереотипи щодо «доносів», що стримує готовність людей повідомляти про зловживання. Через це багато випадків корупції залишаються невиявленими. Автор підкреслює, що без системного захисту викривачів антикорупційна стратегія не буде повноцінною.

5. Вплив олігархів і брак боротьби з олігархічною системою

Олігархи продовжують відігравати значну роль у політичному та економічному житті України. Їхній вплив блокує прийняття стратегічно важливих законів і зберігає неформальні канали тиску на державні органи. Спроби обмежити їхню владу через так званий «антиолігархічний закон» виявилися недостатньо ефективними, а сам закон зазнав критики як з боку громадянського суспільства, так і міжнародних партнерів. Попри часткову втрату впливу через війну, олігархічна система досі чинить опір реформам. Вона сприяє корупційним схемам у держзакупівлях, енергетиці, медіа та політиці. Автор вважає, що без ефективної деолігархізації Україна не зможе викоринити системну корупцію.

6. Вразливість системи публічних закупівель

Prozorro є одним із найуспішніших проєктів у боротьбі з корупцією, але система потребує подальших удосконалень. Під час війни її прозорість була частково обмежена, що створило нові ризики зловживань. Існує потреба в інтеграції Prozorro з іншими державними реєстрами для ефективнішого контролю. Також слід удосконалити контроль за державними підприємствами та прозорістю їхньої приватизації. Попри конкурентні процедури, досі трапляються випадки завищення цін, маніпуляцій із тендерами та змов між учасниками. Автор зазначає, що це особливо критично в контексті повоєнної відбудови.

7. Недостатній рівень правової культури та етичних цінностей

Багато проявів корупції в Україні мають не тільки правову, але й культурну природу. Люди звикли «вирішувати питання» через особисті зв'язки, подарунки чи гроші. Це часто сприймається як соціальна норма, а не як порушення. Автор акцентує на необхідності впровадження так званої конструктивної профілактики — формування цінностей доброчесності, громадянської свідомості та служіння публічному інтересу. Залучення лідерів думок, активістів і освітян до цього процесу є критичним. Без зміни світогляду та моральних орієнтирів будь-які інституційні реформи можуть виявитися недієвими.

8. Розрив між реформами і сприйняттям громадян

Хоча Україна досягла значного прогресу у створенні антикорупційної інфраструктури, більшість громадян не відчують реальних змін у повсякденному житті. Щоденні контакти з державою — в лікарнях, школах, адміністраціях — досі часто супроводжуються хабарями або послугами «за знайомством». Цей досвід формує недовіру до реформ і знецінює здобутки. Автор проводить паралелі з Польщею початку 2000-х, коли подібна ситуація спостерігалась під час вступу до ЄС. Він підкреслює, що без активної комунікації з громадянами й широкої просвітницької кампанії антикорупційна політика може втратити підтримку. Цей розрив між сприйняттям і реальністю є небезпечним для довготривалих реформ.

Управління ООН з наркотиків і злочинності розрізняє наступні сфери, в яких можуть міститися корупційні ризики [21]:

1. Антикорупційні агентства та комісії

Антикорупційні органи є ключовими інституціями у запобіганні, виявленні та розслідуванні корупції. Вони можуть мати різний формат — від спеціалізованих слідчих підрозділів до комплексних комісій з політико-правовими повноваженнями. Основними умовами їхньої ефективної роботи є незалежність, належне фінансування, захист персоналу від політичного втручання та прозора підзвітність суспільству. Коли ці органи працюють належним чином, вони можуть мати вирішальний вплив на зниження рівня корупції в державі. Водночас, у разі формального існування без реальних повноважень, такі структури можуть стати інструментами імітації реформ.

2. Бенефіціарна власність

Бенефіціарна власність — це концепція, що визначає реальних (кінцевих) власників активів або компаній, незалежно від того, хто юридично фігурує в документах. Системи, в яких ця інформація непрозора, є сприятливим середовищем для відмивання грошей, ухилення від оподаткування, фінансування тероризму та приховування корупційних прибутків. Наявність відкритих реєстрів бенефіціарів дозволяє громадськості, журналістам

та слідчим органам виявляти схеми обходу закону. Розкриття цієї інформації є важливим антикорупційним інструментом, який просувається міжнародними організаціями, зокрема FATF, OECD та UNODC. Водночас у багатьох країнах відсутність або обмеження доступу до таких реєстрів створює «тіньову економіку» для еліт.

3. Кліматичні зміни

Корупція в сфері кліматичної політики проявляється у розкраданні коштів міжнародної кліматичної допомоги, непрозору розподілі дозволів на викиди CO₂, зловживанні механізмами торгівлі квотами та недобросовісному освоєнні коштів на “зелені” проекти. Такі зловживання гальмують перехід до сталої енергетики, знижують ефективність захисту довкілля та ставлять під сумнів кліматичну справедливість. Уразливими є як державні, так і приватні суб’єкти, що працюють у сферах енергетики, лісового господарства, переробки відходів та водного господарства. Підзвітність, відкриті бюджети і громадський нагляд є критично важливими для зниження корупційних ризиків. Крім того, корупція в цьому секторі має глобальні наслідки — зниження темпів зменшення викидів та погіршення екологічного стану планети.

4. Злочини проти довкілля

Ця сфера включає низку серйозних злочинів, як-от незаконна вирубка лісів, браконьєрство, нелегальне рибальство, торгівля дикими тваринами, незаконний видобуток корисних копалин та забруднення навколишнього середовища. Корупція тут виступає як каталізатор: підкуп посадовців дозволяє злочинцям отримувати ліцензії, уникати контролю та уникати кримінальної відповідальності. В результаті держава втрачає величезні кошти, порушуються міжнародні екологічні угоди, а природне середовище руйнується без можливості відновлення. Особливо високі ризики корупції спостерігаються на стику влади, бізнесу та правоохоронних структур, які мають здійснювати контроль. Прозорість ліцензування, моніторинг природокористування та участь громадськості — ключові елементи зниження корупційних загроз у цій сфері.

5. Освіта

Корупція в освіті є багаторівневою проблемою: вона може проявлятися у вигляді хабарів за вступ, "подарунків" за оцінки, фальсифікацій дипломів, маніпуляцій під час тендерів та неефективного використання бюджету. Така корупція підриває якість освіти, дискредитує викладачів і знижує довіру до навчальних інституцій. Особливо гостро проблема стоїть у країнах, де освіта вважається ключовим соціальним ліфтом і тому стає об'єктом спекуляцій. Вирішенням може бути запровадження прозорих вступних процедур, цифровізація процесів оцінювання та підвищення підзвітності керівництва закладів. Участь студентів, батьків та незалежних наглядових органів також відіграє важливу роль у формуванні культури доброчесності.

6. Кризові та конфліктні ситуації

У кризових умовах — зокрема під час війн, стихійних лих чи гуманітарних катастроф — корупція досягає пікових рівнів. Слабкі інституції, обмежений контроль, терміновість рішень та високі потоки ресурсів створюють ідеальне середовище для зловживань. Це може включати розкрадання гуманітарної допомоги, маніпуляції під час евакуацій, непрозорий розподіл ресурсів та доступу до захисту. Крім того, у постконфліктний період корупція часто ускладнює процеси миробудівництва та відновлення довіри до держави. Для ефективного реагування потрібне впровадження механізмів прозорого обліку ресурсів, незалежний моніторинг та співпраця з місцевими громадами.

7. Гендерні аспекти

Корупція по-різному впливає на чоловіків і жінок, а також на людей з різним соціальним статусом. Жінки частіше стають жертвами так званої «сексуальної експлуатації в обмін на послуги» (sextortion), що є особливо небезпечною формою корупції. Також через нерівний доступ до влади й ресурсів жінки менш представлені у процесах прийняття рішень щодо боротьби з корупцією. Гендерно чутливі антикорупційні стратегії допомагають зробити систему більш інклюзивною, ефективною та етичною. Розширення прав і

можливостей жінок, а також посилення захисту від дискримінації сприяють зниженню корупційних ризиків у довгостроковій перспективі.

8. Охорона здоров'я

Сектор охорони здоров'я — один з найбільш уразливих до корупції, особливо в країнах з нестабільними системами управління. Корупція тут проявляється у вигляді хабарів за доступ до послуг, фальсифікацій медичних ліцензій, закупівель з "відкатами", перепродажу медикаментів та нелегального призначення пільг. Це не лише підриває довіру до медичних установ, а й безпосередньо загрожує життю та здоров'ю пацієнтів. У періоди пандемій або надзвичайних ситуацій корупційні практики можуть призвести до катастрофічних наслідків. Важливими є цифрова прозорість закупівель, контроль якості ліків, незалежний аудит лікарень та участь пацієнтів у моніторингу.

9. Міжнародні інвестиції

Корупція є одним із головних факторів, що відлякують іноземних інвесторів. У країнах з високим рівнем корупції інвесторам доводиться стикатися з непрозорими дозвільними процедурами, вимогами хабарів, штучними бар'єрами для конкуренції. Це не лише збільшує ризики ведення бізнесу, але й веде до втрати довіри до всієї правової системи. Країни, що прагнуть залучити міжнародні інвестиції, мають забезпечити прозорість, передбачуваність і захист прав власності. Впровадження міжнародних стандартів корпоративного управління та підписання антикорупційних конвенцій також покращують інвестиційний клімат.

10. Судова система

Судова гілка влади повинна бути опорою справедливості, але корупція може її повністю зруйнувати. Вона проявляється у вигляді хабарів за "потрібні" рішення, затягування справ, призначення лояльних суддів через політичний вплив. Така корупція руйнує довіру громадян до правосуддя, стимулює безкарність та дозволяє впливовим особам уникати відповідальності. Ефективна боротьба з цим явищем потребує незалежності судової влади, прозорих процедур добору суддів, дисциплінарного контролю та належної оплати

праці. Громадський нагляд і медіа-розслідування також відіграють ключову роль у викритті неправомірних дій.

11. Антикорупційні стратегії

Наявність формальної стратегії боротьби з корупцією ще не гарантує її ефективність. Важливо, щоб вона не була лише декларативною, а включала реалістичні цілі, визначення відповідальних органів, часові рамки, фінансування, моніторинг та механізми звітності. Неefективні або популістські стратегії можуть навіть легітимізувати бездіяльність. Водночас успішні антикорупційні стратегії базуються на комплексному підході, співпраці між державними структурами, громадськістю та міжнародними партнерами. Їхня реалізація вимагає політичної волі, незалежного оцінювання прогресу та відкритості до критики.

12. Організована злочинність та торгівля людьми

Організовані злочинні угруповання часто покладаються на корупцію як інструмент для забезпечення безпеки свого “бізнесу”. Це стосується нелегальної торгівлі людьми, наркотиками, зброєю, органами та іншими формами транснаціональної злочинності. Підкуп правоохоронців, прикордонників, прокурорів чи суддів дозволяє уникати переслідування і підтримувати масштабні злочинні схеми. Торгівля людьми, зокрема, є серйозним порушенням прав людини, а корумповані чиновники часто закривають на це очі або навіть співпрацюють з організаторами. Для протидії потрібна міжнародна координація, сильні інституції, захист жертв і невідворотність покарання.

13. Парламенти

Парламенти як законодавчі органи відіграють вирішальну роль у створенні правових механізмів боротьби з корупцією. Проте самі депутати можуть бути втягнуті у корупційні схеми, зокрема через лобіювання інтересів за винагороду, незаконне збагачення, маніпуляції з бюджетами чи призначеннями. Наявність конфлікту інтересів, непрозорість фінансування політичних партій і відсутність підзвітності ускладнюють боротьбу з корупцією в парламентському середовищі. Для зменшення ризиків важливо впроваджувати етичні

кодекси, декларування активів, антикорупційні комітети та відкритий доступ до рішень. Парламенти також мають забезпечувати належний контроль за виконавчою владою — особливо в питаннях бюджету та держзакупівель.

14. Приватний сектор

Корупція в бізнесі порушує правила чесної конкуренції й підриває довіру інвесторів та споживачів. Типовими проявами є “відкати” в державних закупівлях, підкуп регуляторів, ухилення від податків, маніпуляції з фінансовою звітністю. Особливо небезпечним є явище “зрощення” політичної та бізнес-еліт, коли компанії отримують преференції в обмін на фінансування політиків. Водночас приватний сектор може стати рушієм змін, якщо впроваджує етичні стандарти, системи комплаєнсу, внутрішній аудит та прозорість ланцюгів постачання.

15. Публічні закупівлі

Це одна з найбільш корумпованих сфер у світі. Тут часто мають місце змова між підрядниками та чиновниками, підробка документації, завищення вартості контрактів, маніпуляції умовами тендерів, щоб “свій” учасник виграв. Втрата коштів платників податків і низька якість товарів чи послуг — типові наслідки. Для мінімізації ризиків важливо забезпечити повну прозорість процедур, відкриті електронні платформи, участь громадськості у моніторингу та належний нагляд.

16. Спорт

Сфера спорту має потужний вплив на суспільство, але також є вразливою до корупції. Основні форми включають договірні матчі, маніпуляції з результатами, відмивання коштів через клуби, непрозоре фінансування спортивних федерацій, хабарництво при виборі міст-господарів змагань. Корупція у спорті підриває довіру до чесної гри, порушує принципи справедливості та шкодить репутації національних і міжнародних організацій. Також вона пов’язана з кримінальними угрупованнями, які контролюють нелегальні ставки. Для

боротьби потрібні прозорі регулювання, моніторинг внутрішніх органів федерацій, журналістські розслідування та міжнародна співпраця.

17. Вищі органи аудиту

Рахункові палати й інші контрольні установи раніше вважалися другорядними, але нині визнаються одними з ключових у боротьбі з корупцією. Вони здійснюють аудит державних витрат, перевірку ефективності використання коштів, виявляють зловживання, привертають увагу до ризиків. Проте ефективність таких органів залежить від їхньої незалежності, доступу до інформації, фаховості персоналу. Якщо орган аудиту політично залежний, то результати його перевірок можуть приховуватись або використовуватись вибірково. Висновки аудиторів мають бути відкритими, обов'язково розглядатись парламентом та враховуватись при прийнятті бюджету.

18. Оподаткування

Корупція у податковій системі веде до недобору бюджетних надходжень, порушення податкової справедливості, створення преференцій “своїм” компаніям. Це може проявлятися у вигляді хабарів за зменшення нарахувань, знищення або фальсифікацію документів, змови між аудиторами та платниками. Внаслідок цього виникає тіньова економіка, де компанії, що працюють чесно, опиняються в неконкурентних умовах. Для боротьби з цим необхідні цифровізація звітності, автоматизація ризик-аналізу, прозорі критерії перевірок та захист добросовісних інспекторів. Публікація звітів про великі податкові пільги — ще один ефективний антикорупційний інструмент.

1.3. Корупційні ризики у сфері вищої освіти України.

В 2015 році USAID було випущено аналітичний посібник, який було присвячено комплексному аналізу корупційних ризиків у сфері вищої освіти України та виробленню практичних рекомендацій щодо їх мінімізації [22]. У документі окреслено ключові чинники,

що сприяють поширенню корупції у ЗВО, зокрема брак прозорості управлінських процедур, слабкий контроль за діями посадових осіб, низький рівень залучення студентства до ухвалення рішень та відсутність реальних санкцій за порушення академічної доброчесності. Автори наголошують, що системна корупція у вищій школі є не лише наслідком загальнонаціональних проблем, а й результатом інституційної інертності самих освітніх закладів.

У посібнику висвітлено типові схеми корупційної поведінки: зловживання під час вступної кампанії, необ'єктивність у призначенні стипендій, непрозорість атестаційних процедур, а також фальсифікації у науковій діяльності. Значна увага приділяється важливості впровадження механізмів електронного урядування, які можуть знизити вплив людського чинника та підвищити рівень підзвітності. Водночас запропоновані заходи спрямовані не лише на репресивні механізми, а й на формування культури доброчесності через освіту, просвіту і залучення усіх учасників освітнього процесу. Особливий акцент зроблено на ролі внутрішніх політик ЗВО, які повинні містити чітко прописані антикорупційні положення, систему моніторингу та реагування. У документі також визначено важливу роль громадянського суспільства та незалежних студентських організацій як ключових акторів у процесі змін. Висвітлено необхідність створення незалежних комісій з питань доброчесності, посилення автономії антикорупційних органів в межах університетів, а також практику оприлюднення рішень конкурсних і стипендіальних комісій. Автори аргументовано доводять, що ефективна протидія корупції у вищій освіті потребує багаторівневого підходу — від зміни законодавства до формування нових етичних стандартів поведінки. Посібник вирізняється науковою виваженістю, структурованістю викладу та орієнтацією на інституційні трансформації, що забезпечують сталий антикорупційний ефект.

В 2022-ому році була опублікована робота «ТОП-25 корупційних ризиків у вищій освіті», яка є результатом ґрунтовного аналізу проблемних аспектів функціонування закладів

вищої освіти України, який спрямований на виявлення найбільш поширених і системних проявів корупції [23]. У ньому детально описано 25 типових ризиків, що виникають на всіх етапах освітнього процесу — від вступу до захисту наукових ступенів. Автори класифікують ризики за напрямками діяльності ЗВО: управлінська діяльність, фінансування, кадрова політика, академічна доброчесність, адміністративні процедури та студентське життя.

Серед ключових ризиків відзначено корупційні дії під час вступної кампанії, зокрема маніпулювання результатами вступних випробувань, тиск з боку адміністрації на приймальні комісії та створення «особливих» умов для окремих абітурієнтів. Також розкрито проблему зловживань при укладанні цивільно-правових договорів, яка часто використовується як інструмент для прихованого працевлаштування чи привласнення коштів. Особливу загрозу становлять ризики у сфері закупівель, які здійснюються непрозоро, без реального конкурсу та з порушенням принципів доброчесності.

Документ звертає увагу на схеми маніпулювання при призначенні академічних стипендій, непрозоре формування рейтингових списків і тиск на членів стипендіальних комісій. У сфері кадрової політики виділяються такі ризики, як призначення на посади за принципом «свій до свого», уникнення конкурсних процедур, а також просування «лояльних» працівників, що не мають достатньої кваліфікації. Також підкреслюється проблема службових зловживань із боку ректорів, які одноосібно ухвалюють рішення, обходячи колегіальні органи.

У сфері академічної доброчесності наголошено на проблемах масового плагіату, недоброчесного рецензування, фальсифікації результатів досліджень та непрозорих процедур захисту дисертацій. Згадується також про ризики, пов'язані з комерціалізацією оцінювання знань — наприклад, отримання позитивної оцінки в обмін на хабар чи інші форми винагород. Ризики стосуються і адміністративного ресурсу, зокрема перешкоджання

діяльності студентського самоврядування, маніпуляцій з розкладом занять і формування навчального навантаження в обхід затверджених нормативів.

Також висвітлено корупційні ризики в аспірантурі — затягування термінів розгляду дисертацій, залежність аспірантів від наукових керівників, ігнорування академічних процедур. Не менш актуальними є ризики, пов'язані з недотриманням правил академічної мобільності та вибіркості дисциплін. Автори зазначають, що причинами високої поширеності таких ризиків є не лише слабка нормативна база, а й толерантність до порушень, відсутність реального контролю та замовчування проблем всередині самих університетів.

Документ рекомендує впроваджувати системний аудит, створювати незалежні органи контролю всередині ЗВО, а також посилювати участь студентства і громадських організацій у процесі антикорупційного нагляду. Загалом робота є цінним аналітичним інструментом, який систематизує найуразливіші точки освітнього середовища та окреслює конкретні напрями реформ. У поєднанні з іншими дослідженнями, вона може стати основою для розробки ефективної антикорупційної стратегії у вищій освіті.

Найбільш поширеними ризиками у сфері вищої освіти України є наступні:

1. Хабарі за оцінки та іспити

У багатьох закладах вищої освіти студенти стикаються з вимогами неправомірної вигоди за позитивні оцінки, допуск до іспитів або захисту дипломних робіт. Це формує у молоді уявлення, що знання — не головне, і підриває довіру до системи освіти.

2. Зловживання договорами ЦПХ

Цивільно-правові договори часто укладаються з фіктивним навантаженням або без реального виконання роботи. Це спосіб "легалізувати" бюджетні кошти для приближених осіб, при відсутності ефективного контролю за їх використанням.

3. Конфлікт інтересів в публічних закупівлях

Поширеними є випадки, коли родичі чи друзі посадовців стають підрядниками. Формально все виглядає законно, але фактично — це корупційна схема, яку складно виявити через відсутність належних механізмів.

4. Завищення цін під час публічних закупівель

Заклади вищої освіти закуповують обладнання чи послуги за завищеними цінами, іноді вдвічі вище ринкових. Це призводить до неефективного використання бюджетних коштів і можливих "відкатів" для посадовців.

5. Нарахування премій самому собі

Керівництво університетів іноді виписує собі великі премії без належного погодження. Це явне зловживання владою і порушення етичних норм, при відсутності ефективного внутрішнього контролю.

6. Поселення у гуртожитки за хабарі

Місця в гуртожитках часто розподіляються не за потребою, а через особисті домовленості або за гроші. Це особливо критично у великих містах і порушує право студентів на рівний доступ до житла.

7. Незаконне користування майном університету

Члени адміністрацій ЗВО або ж колишні члени можуть користуватися майном та персоналом університету для власних потреб.

РОЗДІЛ 2. КОРУПЦІЯ ЯК ОБ'ЄКТ НАУКОВИХ СТУДІЙ

2.1. Проблема корупції у сфері вищої освіти в зарубіжних наукових дослідженнях: критичний огляд основних джерел

Корупція в системі вищої освіти є глобальною проблемою, яка привертає значну увагу дослідників у різних країнах світу. Зарубіжна наукова література містить глибокий аналіз форм, причин і наслідків освітньої корупції, а також пропозиції щодо ефективних механізмів протидії. Особливу увагу приділяють питанням академічної доброчесності, прозорості управління та ролі незалежних інституцій. В процесі дослідження було розглянуто наукові праці, що мають значення для формування сучасного розуміння освітньої корупції в міжнародному контексті.

У дослідженні "Policies and Actions of Accreditation and Quality Assurance Bodies to Counter Corruption in Higher Education" [24] Irene Glendinning, Stella-Maris Orim, Andrew King ґрунтовно аналізують дії акредитаційних та органів забезпечення якості освіти (AQABs) щодо протидії корупції у вищій освіті. Робота охоплює дев'ять тематичних напрямів, включно з корупцією в регуляторних процесах, управлінні ЗВО, викладанні, оцінюванні, наданні дипломів, наукових публікаціях і вступі. Дослідження базується на даних 69 анкет та 22 розширених відповідях, що забезпечує широкий міжнародний контекст. Автори доводять, що корупція є глобальною проблемою, але її форми та поширення варіюються залежно від країни. Значну увагу приділено аналізу практик таких країн, як росія, Індія, Косово та Австралія, де прояви корупції є системними. Особливо критичним є вплив політичного втручання, підробки дипломів, "академічного інбридингу" та догідництва у системах найму і атестації. Робота демонструє, що AQABs часто не мають інструментів для виявлення прихованих форм корупції, але можуть впливати через вимоги до прозорості, спонтанні інспекції та міжорганізаційну співпрацю. Автори підтримують використання цифрових рішень для перевірки кваліфікацій та посилення відповідальності за академічну доброчесність. Важливою є також роль журналістів, громадських організацій та активістів,

які сприяють викриттю корупційних практик. У рекомендаціях наголошується на необхідності посилення прозорості, незалежності AQABs та активної участі в антикорупційній політиці. Робота підкреслює, що ефективна боротьба з корупцією можлива лише за умови участі всіх стейкхолдерів освітньої екосистеми. Дослідження є важливим внеском у розуміння глобальних викликів доброчесності у вищій освіті та пропонує практичні підходи до їх подолання.

У своїй аналітичній доповіді «Corruption in Universities: Paths to Integrity in the Higher Education Subsector» Monica Kirya здійснює комплексне дослідження форм академічної корупції в університетах, зосереджуючись на країнах, що розвиваються [25]. Авторка наголошує, що корупція в сфері вищої освіти набуває системного характеру, охоплюючи не лише академічну нечесність, а й політичне втручання, фінансові зловживання, кумівство в прийомі студентів і працевлаштуванні викладачів, а також сексторцію. Особливістю роботи є її міждисциплінарний характер і спроба поєднати етичний, правовий і управлінський підходи до проблеми. У центрі уваги — не лише діагностика, а й систематизація механізмів боротьби з академічною корупцією на інституційному, національному та міжнародному рівнях. Авторка підкреслює важливість внутрішніх політик університетів щодо доброчесності, включно з кодексами поведінки, системами захисту викривачів, цифровими інструментами та програмами етичної освіти. Знаковим у дослідженні є розгляд сексторції як специфічної форми корупції, що поєднує статеву експлуатацію та зловживання владою. Авторка також акцентує на ризиках, які несе політизація університетів та розрив між декларативною автономією ЗВО і фактичним контролем з боку держави. Стаття містить конкретні приклади з країн Африки, Азії, Європи та США, що надає їй компаративної цінності. Окрему увагу приділено рекомендаціям для донорських організацій, які можуть підтримувати прозорість через стипендіальні програми, ІТ-рішення та розвиток незалежних агенцій акредитації. Робота дослідниці є вагомим внеском у розуміння природи академічної

корупції як багатофакторного явища, яке потребує координації зусиль усіх стейкхолдерів — від викладачів і студентів до міністерств та міжнародних інституцій.

У дослідженні “Curbing Corruption in Higher Education: Sector Reform Experience and Strategies”, опублікованому у 2021 році, Monica Kirya систематизує практичні підходи до подолання корупції у сфері вищої освіти на основі глобального реформаторського досвіду [26]. Авторка класифікує форми корупції на політичну, адміністративно-бюрократичну, академічну та сексторцію, пропонуючи комплексну типологію з 24 підвидів порушень. Особливу увагу дослідниця приділяє політичному втручанням в управління університетами, зокрема призначенням ректорів, впливом на акредитацію та наданням фальшивих дипломів політичним фігурам. Аналітична глибина роботи посилюється описом корупційних схем у фінансах, закупівлях, прийомі студентів та міжнародному академічному рекрутингу. Науковиця підкреслює роль сучасних технологій — блокчейн, анти-плагіатні програми, кібербезпека — як інструментів превенції. Пропонуються вісім стратегічних підходів до реформ: від прозорості в управлінні до етичного навчання та коаліційного впливу. Авторка надає значення залученню студентів, викладачів, професійних об’єднань та міжнародних донорів до формування культури доброчесності. Описуються практики з Африки, Азії, Європи та США, що додає тексту компаративної цінності. У роботі наведено як загальні політичні стратегії, так і прикладні рішення на рівні університетів. Порівняно з дослідженням “Corruption in Universities: Paths to Integrity in the Higher Education Subsector” (2019), ця публікація містить конкретизовані приклади та інструменти реформ. Якщо перша праця мала переважно аналітично-описовий характер, то ця є посібником з розробки й втілення змін. Таким чином, документ можна розглядати як стратегічний інструмент для впровадження політики доброчесності у вищій освіті. Проте в своїй роботі авторка зазначає, що університетський персонал та викладачі відповідають за забезпечення академічної доброчесності серед студентів [27]. Проте забезпечення доброчесності — це відповідальність

в тому числі студентства. Зосередженість виключно на ролі викладачів звужує поле бачення і може бути неефективною в умовах системної корупції.

Збірник “The Promise of Higher Education” авторів Hilligje van’t Land, Andreas Corcoran та Diana-Camelia Iancu є масштабною колективною працею, що об’єднує 64 розділи авторів із 32 країн [28]. У розділі “Mitigating Corruption in Higher Education” авторка Elena Denisova-Schmidt досліджує багатовимірну природу корупції в системі вищої освіти та шляхи її подолання в глобальному контексті [29]. Дослідниця визначає, що академічна корупція охоплює не лише хабарі, а й плагіат, купівлю дипломів, маніпуляції з оцінюванням, конфлікти інтересів та зловживання владою в управлінні університетами. Особливу увагу приділено країнам пострадянського простору, де такі практики часто є нормою, а не винятком. Авторка підкреслює, що толерантність до корупції формується ще зі школи й переноситься у вищу освіту, зокрема через відсутність альтернатив та неререформовану адміністративну культуру. Вона зазначає, що одним із головних факторів, що сприяють корупції, є низька заробітна плата викладачів, відсутність прозорості в управлінні й слабка автономія університетів. Denisova-Schmidt наголошує на важливості незалежного зовнішнього оцінювання, цифрових інструментів, чітких етичних кодексів і механізмів захисту викривачів як ефективних інструментів протидії. Цінним у роботі є наведення емпіричних прикладів, а також прикладів реформ. Авторка акцентує на потребі зміни культури академічної спільноти, оскільки лише формальні реформи без підтримки знизу не дадуть результату. Вона також критично оцінює роль деяких міжнародних агентств, які легітимізують нечесні практики через формальну акредитацію без належної перевірки. Особливе значення надається залученню студентів до антикорупційної діяльності через навчання академічній доброчесності. Авторка стверджує, що для стійкого зменшення рівня корупції необхідна довгострокова політична воля, а не ситуативні ініціативи. У підсумку, розділ пропонує міждисциплінарний і практико-орієнтований підхід до боротьби з академічною корупцією, базуючись на принципах прозорості, підзвітності та

відповідальності. У порівнянні з іншими главами збірника, ця робота виділяється глибиною аналізу проблеми корупції та конкретністю запропонованих рішень.

В роботі згадується те, що в суспільствах, де певні форми корупційної поведінки вважаються нормою, багато антикорупційних заходів виявляються неефективними [30]. Як приклад, авторка навела кейс владіміра путіна, якого було викрито в плагіаті в 2006 році. путін скопіював свою кандидатську дисертацію, яку захистив у 1997 році в Петербурзькому гірничому інституті, з науково-дослідних робіт, проведених двадцятьма роками раніше професорами Піттсбурзького університету. Кліффорд Гедді, науковець Бруклінського інституту у Вашингтоні, порівняв текст дисертації путіна зі статтею професорів Вільяма Кінга та Девіда Кліланда. Гедді стверджує, що ключова частина роботи (16 із 20 сторінок) путіна була дослівно скопійована або переписана з мінімальними змінами [31].

Проте в своїй роботі автори пишуть, що у глобалізованому світі більше не існує громадян — є лише споживачі, потенційні клієнти, які вимагають послуг [32]. І хоча робота писалась в 2021 році ще до повномасштабного вторгнення рф і стосувалась всього світу в цілому, наступний 2022 рік продемонстрував те, що таке твердження підлягає критиці. Враховуючи сучасний контекст протистояння України і її громадян російській федерації таке твердження применшує роль громадянського суспільства, волонтерства, соціальної активності. Україна стала прикладом, де громадянське суспільство відіграло неймовірно важливу роль в протистоянні з агресором. Щодо сфери освіти, то в Україні чимало прикладів небайдужої молоді та викладачів, які відіграють важливу роль у формуванні демократичних процесів, зокрема в університетах.

Наступним твердженням авторів є те, що університети завжди супроводжували суспільство в його розвитку й продовжуватимуть це робити [33]. Проте є приклади в історії, коли університети слугували інструментами авторитарних режимів та пропагували деструктивні ідеї. Наприклад, університети у нацистській Німеччині 1930-х років підтримували тоталітарну ідеологію, а також пропагували расову теорію, «очищення»

академічного середовища від євреїв, підтримували агресивну політику держави. Як приклад, один із найпрестижніших університетів Німеччини, Гейдельберзький університет починаючи з 1933 року активно виключав студентів та співробітників університету, які були противниками режиму, були комуністами, євреями або були одружені з євреями [34]. 17 травня 1933 року студенти та співробітники Гейдельберзького університету брали участь в спаленні книг на Університетській площі [35]. Над головним входом до університету було змінено напис з «Живому духу» на «Німецькому духу» [36]. Гейдельберзький університет брав участь у нацистській євгеніці [37].

У статті “The Challenges of Anticorruption Education in Universities” автори Aprina Nugrahesthy Sulistya Napsari та Anis Chariri аналізують особливості реалізації антикорупційної освіти у двох індонезійських університетах із програмами бакалаврату з бухгалтерського обліку, що мають високий рівень акредитації [38]. У центрі дослідження — те, наскільки університети інтегрують антикорупційні цінності в офіційний навчальний процес. Дослідники зазначають, що хоча обидва університети декларують важливість формування доброчесності, антикорупційна освіта представлена лише частково — через курси з громадянської освіти, релігії та мови. Автори підкреслюють тривожну статистику: 86% засуджених за корупцію в Індонезії мають вищу освіту, що свідчить про глибокий розрив між академічними знаннями та моральною відповідальністю. У роботі зроблено акцент на важливості морального виховання студентів, особливо в умовах цифрової епохи та індустріальної революції 4.0. Автори позитивно оцінюють наявність загальноуніверситетських заходів (семінарів, публічних лекцій), спрямованих на розвиток критичного мислення щодо корупції. Водночас вони критично зазначають, що навчальні плани не містять окремих курсів, спеціально присвячених антикорупційній тематиці, а офіційні сайти університетів часто не публікують оновлену інформацію про зміст програм. Серед запропонованих методів — кейс-стаді, сценарне моделювання, групове розслідування, участь у публічних дебатах. Автори наголошують, що антикорупційна освіта повинна бути

постійною, міждисциплінарною та не обмежуватись лише теоретичним навчанням. Стаття також підкреслює важливість державної політики, зокрема зобов'язання університетів впроваджувати антикорупційні компоненти згідно з національними стандартами. Автори вказують, що розвиток студентських soft skills має супроводжуватися інтеграцією антикорупційних цінностей у всі освітні рівні. У порівнянні з дослідженнями, що зосереджуються на кримінальному переслідуванні, ця стаття підкреслює саме превентивну роль освіти. Вона робить вагомий внесок у переосмислення університетів як середовищ формування не лише фахових, а й моральних компетентностей.

2.2. Аналіз теоретичних основ соціально-правового явища корупції в сфері вищої освіти в українському науковому середовищі

Проблематика корупції в сфері вищої освіти в Україні привертала увагу багатьох науковців. Дослідження на відповідну тематику протягом існування України проводили І. В. Патерило, О. О. Дриголь, І. В. Мельченко, О.Л. Соколенко, О.С. Бондаренко, К.А. Бабенко, Н.Г. Діденко, М.В. Кондрашова, С.Ж. Лазаренко, О.Г. Хрімлі, Н.І. Яковець, К.А. Бабенко, О. М. Пищуліна, І. І. Шульган, Н. В. Рожанська.

У своїй роботі І. В. Патерило було проаналізовано чинні нормативно-правові акти, автором було виявлено причини, що є основними в поширенні корупції в закладах вищої освіти в Україні [39]. Авторка запропонувала комплекс заходів в ЗВО для того, щоб подолати корупційні ризики на різних рівнях освітньої системи. Авторка запропонувала університетам призначення осіб, відповідальних за протидію корупції, створення анонімних каналів повідомлення про корупцію, проведення тренінгів та організація контролю за якістю навчання в ЗВО. Викладачам автор пропонує впровадження об'єктивних методів оцінювання знань, організацію спецкурсів з доброчесності та ініціювання діалогу із ректоратом щодо питання антикорупційних впроваджень. Студентам науковиця рекомендувала створення

органу самоврядування, який буде займатись моніторингом корупції та співпрацювати з громадськими організаціями.

Ідеї, запропоновані авторкою є ефективними, проте в своїй роботі авторка використовує тезис, що молодь, що пройшла крізь систему освіти, що є корумпованою, у своєму майбутньому після навчання буде користуватися принципами корупції, буде вважати ці принципи нормальним засобом для того, щоб вирішувати справи та буде навчати цьому своїх дітей. Таким чином вона буде створювати замкнене коло, яке буде існувати в державі [40]. Таким чином авторка висловлює бачення, що є фаталістичним і трансліює ідею, що студенти, які потрапляють у корумповану середу, автоматично обов'язково будуть її продовжувати. У дійсності частина студентів, яка зіткнулась з корупційною складовою, стають противниками корупційної системи, а саме створюють антикорупційні ініціативи, вступають в антикорупційні громадські організації та беруть участь в антикорупційних розслідуваннях. Підхід авторки недооцінює особисту позицію студентів, їх критичне мислення та їх цінності доброчесності.

О. О. Дриголь у своїй статті 2023 року «Боротьба з корупцією у сфері вищої освіти на державному рівні» аналізує, що стало причинами поширення корупції в системі вищої освіти України, що стало історичними коренями корупції, особливості її проявів та хто є ключовими суб'єктами правопорушень [41]. Дослідниця розглядає державну антикорупційну політику. Об'єктом дослідження авторки стала Державна антикорупційна програма на 2023–2025 роки, в якій передбачаються конкретні заходи щодо того, яким чином мінімізувати корупційні ризики. У роботі досліджується вплив спадку Радянського Союзу на академічне середовище та виокремлюються фактори, що детермінують корупцію. Науковиця наголошує, що важливим інструментом профілактики є антикорупційна освіта та автоматизація освітніх процесів. Авторка пропонує рекомендації, а саме вступ до аспірантури через зовнішнє незалежне оцінювання з метою забезпечення анонімності та уникнення фальсифікацій, впровадження електронної системи обліку успішності з метою отримання прозорості у

виставленні оцінок, впровадження обов'язкової антикорупційної освіти з метою навчання студентів протидії корупції на кожному курсі, контроль зв'язків адміністрацій ЗВО з політиками і роботодавцями з метою отримання публічності договорів і полегшення процесу моніторингу впливу, автоматизацію системи поселення в гуртожитки задля відкритості інформації про місця і умови проживання студентів, чіткі критерії преміювання викладачів з метою законодавчого регулювання розподілу заохочень і рейтингу НПП, підвищення заробітних плат викладачам для боротьби з хабарництвом та збільшення фінансування ЗВО для зменшення залежності від тіньових схем і зловживань.

З більшістю тезисів можна погодитись, проте в своїй роботі авторка зазначає те, що вона із впевненістю може сказати, що у напрямку корупції в ЗВО більшість сучасних проблем почали формуватися ще за часів СРСР і вони є негативним спадком поваленої імперії [42].

Хоча пострадянські практики справді вплинули на створення корупційної системи, це не повинно бути виправданням збереження корупційної системи в сучасних реаліях. З моменту проголошення незалежності України минуло понад 30 років, що є достатнім терміном для трансформацій, тому важливіше акцентувати увагу на сьогоднішніх управлінських недоліках, а не на виправданнях, що посилаються на історичну спадщину. Такий підхід зменшує відчуття нагальної відповідальності у сучасних керівників закладів вищої освіти, перекладаючи відповідальність на минуле

Наступне, що зазначає дослідниця, що може викликати різні точки зору, це встановлення, за її думкою, порядку і критерій рейтингування науково-педагогічних працівників на законодавчому рівні [43].

Окрім того, що регулювання індивідуального рейтингування викладачів за законодавчому рівні може спричинити створення нових ризиків бюрократизації, формалізму та несправедливості, уніфікація рейтингу через закон може спричинити шкідливі наслідки для автономії українських університетів. Академічна діяльність є багатовимірною і оцінка викладача лише за кількістю опублікованих робіт або кількістю годин лекцій і семінарів є

спрощеним і несправедливим підходом. Якщо хтось з викладацького складу займається наукою, то інший займається педагогікою чи менторством. В кожній спеціальності є свої підходи до публікацій і дуже часто вони можуть бути відмінними. Також важливими є участь у міжнародних проєктах або наставництво студентів, але формалізувати їх є дуже складним процесом. На законодавчому рівні неможливо врахувати цю різноманітність, а університети ж можуть критерії адаптувати до своїх особливостей. В ситуації, коли рейтинг стає уніфікованим на рівні держави, може відбуватися гонитва за кількісними показниками, а не за якістю. Тобто замість глибокого дослідження ми можемо отримати менш якісні дослідження, але в більш великій кількості. Також може поширюватись імітація діяльності, а саме фіктивні публікації або звіти заради звітів. Викладачі, які мають унікальні підходи, які не вписуються в рейтингову гонитву, втратять мотивацію для наукового розвитку. Згідно з ч 3 ст 2 Закону України «Про вищу освіту», права закладу вищої освіти, що визначають його автономію, встановлені цим Законом, не можуть бути обмежені іншими законами чи нормативно-правовими актами [44]. Це означає те, що ЗВО мають право визначати внутрішні механізми оцінювання, преміювання та розвиток персоналу самостійно. Уніфікація рейтингування може обмежити здатність закладів адаптувати внутрішні процедури до потреб академічної спільноти, що є порушенням автономії. Більш ефективними можуть бути рекомендації та рамкові стандарти, які ЗВО будуть адаптувати під себе.

В своїй статті 2022 року «Причини виникнення та шляхи подолання корупції у сфері вищої освіти» О. О. Дриголь також аналізує причини, що спричинили поширення корупції в сфері вищої освіти та пропонує кроки для її подолання [45]. Проте якщо стаття 2023 року зосереджена переважно на внутрішніх причинах корупції у вищій освіті, а саме на психологічних, організаційних, соціальних та етичних чинниках, то стаття 2022 року спрямована на дослідження державної політики. Авторка робить фокус на аналізі антикорупційної програми, нормативно-правової бази, конфлікті інтересів у діяльності МОН та інструментах контролю. Якщо робота 2023 року акцентує увагу на морально-ціннісних

аспектах, то робота 2023 року – на правових і структурних формах. Також в роботі 2022 року авторка пропонує більш конкретні адміністративні заходи. Особливу увагу приділено антикорупційному вихованню як студентської спільноти, так і викладацького складу, діджиталізації в сфері вищої освіти, анонімним опитуванням та каналам повідомлення, інформаційним кампаніям через ЗМІ. Проте, щодо останнього, авторка вважає, що ЗМІ мають пропагувати протидію корупції, за інформаційною програмою, яку повинна скласти держава.

Проте в демократичному суспільстві в демократичній державі ЗМІ мають бути незалежними, і держава не може наказувати їм, яку інформацію за державною програмою їм поширювати. Завдяки такому підходу може відбутися перетворення антикорупційної комунікації на державну пропаганду. Якщо в грудні 2023 року за опитуванням КМІС [46] (РИС 1), відсоток опитуваних, хто довіряв телемарафону «Єдині новини» становив 43%, а хто не довіряв 38%, то за опитуванням КМІС що відбулось на початку лютого 2024 року [47] (РИС 2), телемарафону «Єдині новини» відсоток тих, хто довіряє становив 36%, а відсоток тих, хто не довіряє становив 47%. Як можемо бачити, динаміка йде в сторону недовіри підконтрольних ЗМІ державі, а значить впровадження протидії корупції за державною інформаційною програмою може викликати відторгнення антикорупційних ідей в суспільстві. Набагато більш ефективним може бути співпраця держави з незалежними редакціями, які мають довіру аудиторії без примусової трансляції державної інформаційної програми.

У своїй наступній статті «Боротьба з корупцією у закладах вищої освіти в Україні під час війни» О. О. Дриголь робить акцент на тому, що повномасштабна війна з РФ не тільки не послабила проблему корупції в українських ЗВО, а й створила нові умови для розвитку корупції [48]. Як приклад, відбулось послаблення контролю через віддалене навчання. Авторка проводить комплексний аналіз щодо причин корупції. Вона поєднує правовий, етичний і соціальний підхід. Особливу увагу дослідниця приділяє правовій невизначеності

статусу викладачів як суб'єктів правової відповідальності. Також авторка пропонує конкретні шляхи для подолання проблеми корупції, а саме запровадження антикорупційної освіти в ЗВО. Порівняно зі своєю працею 2022 року «Причини виникнення та шляхи подолання корупції у сфері вищої освіти», яка була більш загальнішою та яка зосереджувалась на психологічних та поведінкових аспектах, ця робота має більш чіткий зв'язок з тематику корупції в умовах війни та має більший акцент на інституційному середовищі ЗВО. У роботі ж Дриголь 2023 року «Боротьба з корупцією у сфері вищої освіти на державному рівні» фокус було зміщено на системний рівень та регулювання з боку держави. У статті, що ми аналізуємо проявляється більша збалансованість з останніми двома працями. В ній поєднується теорія, нормативний аналіз та практичні рекомендації. Внесок цієї роботи полягає в адаптації дискусії на тематику антикорупції до реалій повномасштабної війни з РФ.

Проте в своєму дослідженні науковиця зазначає, що викладачі піддаються провокації за рахунок частини студентів, які не хочуть для набуття знань докладати зусиль і які шукають шляхи для того, щоб отримати позитивні оцінки за іспит, курсову, диплом тощо [49]. Але це може виглядати як перекладання відповідальності з дорослих професійних викладачів на студентів, так як провокація не може бути виправданням корупції. Викладач ЗВО забор'язаний дотримуватись законів України незалежно від того, яку поведінку демонструють студенти. Демонстрація такої риторики може намагатися зняти провину з системи, яка допускає існування умов для корупції.

Корупцію як комплексне соціальне, правове та моральне явище у сфері вищої освіти України досліджує в своїй роботі «Корупція у вищих навчальних закладах» Мельченко І. В. [50]. Автор розглядає як об'єктивні так і суб'єктивні чинники, що можуть сприяти поширенню корупційних практик. В роботі значна увага приділена соціологічним опитуванням, що свідчать про толерантність значної частини суспільства до хабарництва в освіті, що є тривожним знаком. Окремий акцент дослідник зробив на дослідження проблеми

визначення викладачів як суб'єктів корупційної відповідальності відповідно до законодавства станом на 2021 рік. Автор підкреслює необхідність чіткого розмежування правового статусу посадових осіб та на посиленні контролю за діяльністю керівництв закладів вищої освіти. Науковець пропонує запровадження люстраційних механізмів у науці, а саме у відношенні до тих, хто був причетний до плагіату. На думку автора дані особи не повинні бути допущені до викладання та до участі в наукових конференціях. Загалом, в своїй роботі автор впроваджує поєднання аналізу міжнародних і національних визначень корупції та пропонує міждисциплінарний підхід до боротьби з корупцією у сфері вищої освіти.

Хоча ідея люстрації з першого погляду виглядає як позитивна практика, необхідно створити умови для впровадження цієї практики, адже в роботі немає уточнення, хто визначатиме вину, які органи уповноважені це робити і яким чином необхідно захистити права помилково обвинувачених. Є ризик того, що ідея, запропонована автором, без чітко розписаного законодавства щодо її реалізації, може перетворитися на інструмент розправи. Замість люстрації, яку запропонував автор, доцільніше застосувати процедури антиплагіатної перевірки та створити незалежні комісії з етики, які будуть безпосередньо займатись цим питанням.

В статті О.Л. Соколенко «Боротьба з корупцією у закладах вищої освіти» комплексно розглядається проблематика корупції в ЗВО [51]. В роботі проводиться аналіз, починаючи з загального визначення корупції, причин і проявів, закінчуючи нормативним підґрунтя та конкретних шляхів подолання. Авторка робить систематизацію корупційних ризиків за етапами освітнього процесу та виокремлює негативні наслідки для академічної доброчесності та якості освіти. Позитивною рисою статті виступає аргументована пропозиція комплексного підходу: поєднання правових, управлінських, громадських та освітньо-просвітницьких дій. Авторка підкреслює важливість залучення громадськості, прозорості, публічності, а також інформаційного супроводу боротьби з корупцією. У статті представлено широкий перелік конкретних пропозицій — від відкриття гарячих ліній до законодавчої

модифікації системи держзамовлення. Водночас, у зіставленні з працями О.О. Дриголь, ця праця має менш глибокий юридико-інституційний аналіз і значно більше схиляється до узагальненої описовості. Якщо Дриголь у своїх роботах звертається до проблем правозастосування, конфлікту інтересів у МОН, статусу викладачів як суб'єктів злочину, то Соколенко скоріше пропонує стратегічний огляд на макрорівні. У Дриголь більший наголос на зв'язку з війною, цифровізацією, автономією ЗВО, тоді як у Соколенко війна фактично не фігурує.

У статті «Особливості протидії корупції в закладах вищої освіти в умовах політики доброчесності» О.С. Бондаренко комплексно досліджує проблему корупції у вищій освіті крізь призму політики академічної доброчесності та правової визначеності [52]. Авторка акцентує увагу на тому, що однією з ключових проблем є нечіткість та застарілість термінологічного апарату, зокрема поняття «хабар», яке не охоплює всіх сучасних форм неправомірної вигоди в освітньому середовищі. Дослідниця розглядає латентну природу корупції у ЗВО, що окрім того, що ускладнює окрім виявлення порушень, так і притягнення до відповідальності. Стаття пропонує розширене розуміння академічної недоброчесності, включаючи плагіат, підробку результатів, використання зв'язків, маніпуляції з оцінюванням тощо. Окрема увага в роботі приділяється внутрішнім локальним актам — кодексам честі, положенням про доброчесність, їх реальній ролі та часто формальному характеру. Авторка аргументує, що ефективна протидія можлива лише за умови поєднання правових, управлінських, освітніх та етичних інструментів. Вона висвітлює необхідність залучення студентства, викладачів і громадськості до створення та впровадження антикорупційних практик. Авторка також порушує важливу проблему розриву між декларативними політиками і фактичним виконанням. Вона вказує на необхідність зовнішнього і внутрішнього моніторингу. Застосовано змішану методологію — кримінологічний, правовий, соціологічний аналіз, що робить висновки статті виваженими й доказовими. Загалом стаття має чітку логіку, високий аналітичний рівень і пропонує як теоретичне

осмислення, так і прикладні рекомендації для протидії корупції у ЗВО на інституційному рівні.

Посібник, який був спрямований на систематизацію знань про корупцію в сфері освіти, її причини та засоби протидії був опублікований К.А. Бабенко, Н.Г. Діденко, М.В. Кондрашова, С.Ж. Лазаренко, О.Г. Хрімлі, Н.І. Яковець [53]. Робота «Прояви корупції в системі освіти: запобігання та протидія» 2016 р є ґрунтовною міждисциплінарною працею, яка охоплює широкий спектр тем — від загальнотеоретичних засад корупції як соціально небезпечного явища до специфіки боротьби з нею в межах дошкільної, загальної та вищої школи. Автори поєднують кримінологічний, правовий і адміністративний підходи, а також використовують міжнародні джерела, включно з документами ООН, Ради Європи та Transparency International. Особливо цінним в посібнику є розділ, присвячений класифікації форм і рівнів корупції — від дрібної побутової до системної політичної. Посібник містить також огляд судової практики та приклади антикорупційної статистики, що підвищує його практичну значущість. Запропонована авторська концепція курсу з антикорупційної підготовки працівників освіти має структуру з чітко окресленими цілями, очікуваними результатами та методами навчання. Значну увагу приділено вихованню громадянської активності, формуванню культури нетерпимості до корупції, залученню громадськості до контролю. Посібник демонструє приклад міжгалузевого об'єднання знань права, педагогіки, соціології у сфері антикорупційної просвіти. Матеріал добре структурований для освітнього процесу, може використовуватись як основа для формування внутрішніх політик доброчесності у ЗВО. У цілому посібник становить важливий ресурс для підвищення фахової компетентності освітян у сфері антикорупційної діяльності.

Проте, автори посібника прописали, що корупція можлива лише у сфері діяльності органів державної влади й місцевого самоврядування [54], проте згідно частини першої статті 3 закону України «Про запобігання корупції» [55], до суб'єктів належать не лише посадові особи органів державної влади та місцевого самоврядування.

У статті «Корупція в системі вищої освіти: сутність, причини та наслідки» С.Ж. Лазаренко та К.А. Бабенко здійснили комплексний міждисциплінарний аналіз корупції у сфері вищої освіти як багатофакторного соціального явища [56]. Автори визначають її не лише як юридичне порушення, а як системну проблему, яка відображає деформації у політичному, економічному, правовому та моральному середовищі. Сутність корупції розглянуто через низку дефініцій, що поєднують елементи зловживання владою, посадового становища та моральної девальвації. Значна увага приділена класифікації причин — від політичної нестабільності й правового нігілізму до культурної толерантності до хабарництва. Особливо цінним є виокремлення специфічних причин корупції в освіті, зокрема низьких зарплат освітян, апатії серед викладачів, і формального виконання функцій без соціального престижу. Автори наголошують на складності кваліфікації науково-педагогічних працівників як суб'єктів відповідальності за корупційні діяння згідно з чинним законодавством. У роботі розкрито відсутність однозначного тлумачення статусу посадових осіб у сфері освіти, що створює прогалини у правозастосуванні. Обґрунтовано необхідність внесення змін до законодавства, зокрема розширення визначення публічних послуг і посад у системі освіти. Підкреслено, що ефективна протидія можлива лише за умови формування системного адміністративно-правового механізму. Запропоновано конкретні законодавчі зміни та доповнення до КУпАП і законів України, що є сильною стороною цієї роботи. У статті вдало поєднуються доктринальні положення та практичні рекомендації щодо реформування антикорупційної політики в освітній сфері. Водночас деякі висновки залишаються на декларативному рівні, без емпіричної верифікації. Автори лише побіжно згадують про роль громадськості й студентського середовища в антикорупційній діяльності, що виглядає як упущення. Попри це, стаття має високу наукову цінність завдяки глибокому теоретико-правовому аналізу. Вона становить вагоме джерело для фахових обговорень і вдосконалення державної політики у сфері запобігання корупції у ЗВО.

Стаття О. М. Пищуліної «Особливості боротьби з корупцією у сфері вищої освіти» присвячена аналізу причин поширеності корупції в українських закладах вищої освіти, особливостей її суспільного сприйняття, а також труднощів у реалізації антикорупційної політики [57]. Авторка зосереджується не лише на правовому, а й на соціокультурному вимірі проблеми, розглядаючи корупцію як структурно закріплений феномен із високим рівнем суспільної толерантності. Вона акцентує увагу на низьких зарплатах, відсутності прозорих механізмів прийняття рішень, недостатньому контролю з боку держави та пасивності громадськості як ключових чинниках збереження корупційної моделі в освіті. Стаття вирізняється глибоким соціологічним підходом: авторка обґрунтовано показує, як корупційна поведінка виникає не лише як відповідь на правовий вакуум, а як форма взаємовигідної «тихої згоди» між усіма учасниками освітнього процесу. Її посилення на фокус-групи, експертні інтерв'ю та соціологічні дослідження створюють переконливу базу для розуміння проблеми, хоча в ряді місць бракує конкретних посилань або даних. Влучною є теза про те, що корупція в освіті — це не просто злочин, а результат вкоріненої логіки поведінки в умовах дефіциту, тиску та недовіри до держави. Авторка переконливо показує, як саме формуються толерантні ставлення до хабарів у студентському середовищі, проте при цьому лише побіжно розглядає відповідальність самих студентів. Частина тверджень має публіцистичне звучання, наприклад, про «колективну байдужість», — вони звучать емоційно, але потребують підкріплення кількісними даними або правовим аналізом. Стаття також не приділяє достатньо уваги чинним антикорупційним механізмам, які вже впроваджені в деяких ЗВО, — аналіз зосереджений радше на діагностиці, ніж на рішенні. Разом з тим, структура тексту чітка, аргументація послідовна, а стиль — академічний і доступний. Важливо, що дослідниця намагається пояснити механізми відтворення корупції не через криміналізацію, а через соціальні контексти, що вирізняє її роботу на тлі багатьох нормативно-орієнтованих підходів. Робота може бути корисною для розробників політик у

сфері освіти, журналістів і студентів, які вивчають проблеми доброчесності. У підсумку це текст, що формує підґрунтя для подальших міждисциплінарних досліджень і дискусій щодо реформування освітньої системи в Україні.

У своїй статті «Причини та форми корупційної взаємодії у сфері освіти» І. І. Шульган всебічно розглядає корупцію в освітньому середовищі як соціально-поведінкове явище, що вкорінилося в українське суспільство та має системний характер [58]. Авторка переконливо демонструє, що причини корупції в освіті мають не лише інституційну, а й психологічну, економічну та історичну природу, що простежується через глибоке проникнення цього явища у повсякденне життя. Важливою аналітичною складовою є виокремлення трьох моделей корупційної поведінки: «конформіст», «жертва» та «ініціатор», що дозволяє краще зрозуміти механізми взаємодії між студентами та викладачами. Авторка надає обґрунтовану увагу правовому нігілізму як чиннику, що блокує антикорупційні зусилля, особливо серед представників владної еліти. У статті вдало використано дані законодавчих актів та антикорупційних стратегій (2021–2025, 2023–2025), що надає тексту актуальності й нормативної обґрунтованості. Значущим є підхід до корупції як до багатовимірного феномена, що включає не лише хабарі, а й репетиторство, «подяки», збір коштів тощо. Водночас, попри багатство посилань на наукові джерела, статті бракує глибшого емпіричного підтвердження (немає конкретних опитувань, кейсів чи статистики). Теза про прийнятність корупції з боку обох сторін (викладачів і студентів) сформульована сильно, однак залишає відкритим питання про те, як цю нормалізацію можливо подолати в межах конкретного ЗВО. В роботі чітко простежується переконання, що антикорупційне виховання має стати невід’ємною частиною освітньої стратегії, хоча не уточнюється, які саме освітні формати або підходи є ефективними. Шульган також звертає увагу на нечіткість у розподілі повноважень між органами влади у сфері управління освітою, що створює корупційні ризики — ця теза є надзвичайно важливою для формування адміністративно-правових рішень.

Стаття добре поєднує правовий аналіз із соціальними підходами, і може бути корисною як для теоретиків, так і для розробників освітньої політики.

У статті Н. В. Рожанської та Отто Вільгельма Вольфа «Корупція у вищій освіті: порівняльний аналіз соціальних уявлень студентів та викладачів ВНЗ півдня України» здійснено міждисциплінарний аналіз соціальних уявлень студентів і викладачів вищих навчальних закладів Півдня України щодо корупції у сфері вищої освіти [59]. Автори виокремлюють юридичні, економічні, соціальні, психологічні та педагогічні аспекти корупційних проявів в освіті, зокрема на низовому (навчальний процес) та вищому (ліцензування, фінансування) рівнях. Емпіричну основу дослідження становить анкетування, проведене у 2015–2016 роках серед 375 викладачів та 409 студентів. Отримані дані свідчать про поширеність побутової корупції, особливо під час складання сесії, отримання стипендій, місць у гуртожитках та уникнення відрахування. Автори виявили, що обидві групи респондентів розглядають як основні причини корупції недостатню оплату праці викладачів, знецінення вищої освіти та низьку мотивацію до навчання. У роботі пропонується запровадження системи антикорупційного виховання, що включає як формальну, так і неформальну складову. Автори акцентують увагу на потребі розробки внутрішніх антикорупційних програм ВНЗ, подібних до практики НТУУ «КПІ». Висновки підкреслюють необхідність комплексної антикорупційної політики, заснованої на освітніх та організаційних заходах, правовій грамотності та етичному самоконтролі учасників освітнього процесу. Робота містить конкретні статистичні дані та емпіричні результати, що підвищує її наукову цінність. У цілому, стаття є важливим внеском у дослідження освітньої корупції та її сприйняття основними суб'єктами академічного середовища.

РОЗДІЛ 3. МЕТОДИ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ В СИСТЕМІ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ (НА МАТЕРІАЛІ ВНЗ М. ДНІПРА)

3.1. Антикорупційна діяльність громадських організацій та медіа у сфері вищої освіти

У боротьбі з корупцією у сфері вищої освіти важливу роль відіграють не лише державні інституції, а й громадянське суспільство. Громадські організації та незалежні медіа виступають активними учасниками виявлення корупційних порушень, моніторингу дотримання доброчесності та формування суспільного запиту на зміни. Їхня діяльність сприяє підвищенню прозорості в університетах, публічному контролю за адміністрацією ЗВО та залученню молоді до процесів трансформації. У процесі дослідження було проаналізовано приклади та підходи, які використовуються громадськими ініціативами та ЗМІ для протидії освітній корупції в Україні.

Антикорупційна діяльність громадських організацій і медіа полягає в наступному:

1. Громадський моніторинг вступних кампаній

Одним із ключових напрямків антикорупційної діяльності ГО є спостереження за вступними кампаніями до закладів вищої освіти. Вступ до ЗВО є надзвичайно вразливою точкою для проявів корупції, особливо в частині зарахування поза конкурсом, через "особливі умови" чи за хабар. Громадські організації аналізують процес подачі документів, ведення конкурсного відбору, порядок нарахування балів та підстави для переведення на бюджетну форму навчання. Вони також перевіряють доступність інформації для абітурієнтів, дотримання термінів та процедур. У разі виявлення порушень ГО публічно звертаються до керівництва ЗВО, міністерства або громадськості. Такий моніторинг виконує превентивну функцію, стримуючи потенційні зловживання. Завдяки публічному контролю вступні кампанії стають менш закритими і менш підконтрольними вузькому колу осіб. Окрім виявлення порушень, такі ініціативи дозволяють формувати пропозиції щодо вдосконалення нормативної бази вступного процесу.

2. Виявлення академічного плагіату

Плагіат є однією з найпоширеніших форм академічної недоброчесності, яка не лише дискредитує систему освіти, але й руйнує принципи справедливості. ГО активно працюють над виявленням неоригінальних наукових текстів серед студентських і викладацьких робіт. Вони використовують спеціальні програми, методи порівняльного аналізу, а також відкриті бази даних для перевірки. Також часто перевіряються дисертації, які стали підставою для здобуття вчених ступенів і посад. Виявлення плагіату може призвести до відкликання ступеня або службових наслідків для порушника. Окрім перевірок, ГО займаються просвітницькою діяльністю, пояснюючи студентам та викладачам, що таке плагіат і як його уникнути. Вони також розробляють рекомендації щодо організації навчального процесу, щоб унеможливити масове списування. Системна боротьба з плагіатом сприяє формуванню культури відповідальності та академічної чесності в університетах. Це дозволяє підвищити довіру до українських дипломів та наукових ступенів.

3. Розробка антикорупційних стратегій

Громадські організації активно долучаються до формування стратегій, які мають на меті зменшити ризики корупції в освітньому середовищі. Вони аналізують поточну ситуацію, вивчають міжнародний досвід та пропонують конкретні антикорупційні заходи. Це можуть бути пропозиції до законопроектів, внутрішніх положень університетів, кодексів етики тощо. ГО беруть участь у робочих групах при міністерствах або освітніх агентствах, де лобіюють добросчесні рішення. Їхня діяльність дозволяє зробити антикорупційну політику більш практичною, адаптованою до реалій університетського життя. Також вони сприяють впровадженню систем внутрішнього контролю та регулярного аудиту у ЗВО. Організації можуть проводити тренінги для адміністрації вишів щодо впровадження політик добросчесності. Участь громадськості в стратегічному плануванні забезпечує більшу відкритість, прозорість і відповідальність в управлінні закладами освіти. Завдяки цим

зусиллям університети можуть переходити від формального декларування доброчесності до реальних змін у культурі управління.

4. Підвищення обізнаності громадськості

Формування антикорупційної культури неможливе без залучення широкого загалу до розуміння проблем корупції у сфері вищої освіти. Саме тому громадські організації та медіа проводять кампанії, спрямовані на інформування студентів, викладачів, адміністрації та батьків. Через лекції, семінари, відеоролики, публікації, інфографіку та соціальні мережі поширюється інформація про права здобувачів освіти, правила доброчесної поведінки та способи повідомлення про порушення. Освітні ініціативи формують у студентів нульову толерантність до хабарів, підробок, списування чи академічного шахрайства. Також піднімається обізнаність щодо адміністративної відповідальності за корупцію та механізмів захисту викривачів. Чим більше людей розуміє, як працюють корупційні схеми і як їм протидіяти, тим складніше цим схемам вижити. Інформаційна діяльність ГО виконує не лише просвітницьку, а й мотиваційну функцію. Вона надихає до дій та активної громадянської позиції. Освітній вплив громадських ініціатив часто має довготривалий ефект, змінюючи ставлення до корупції на системному рівні.

5. Співпраця з державними органами

Ефективна боротьба з корупцією у вищій освіті вимагає взаємодії між громадським сектором та державними структурами. Громадські організації виступають партнерами у розробці політик, методичних матеріалів, нормативно-правових актів та антикорупційних стратегій на національному й регіональному рівнях. Вони можуть входити до складу громадських рад при міністерствах, брати участь у відкритих конкурсах на посади в освітніх установах або приєднуватись до робочих груп. Така взаємодія допомагає забезпечити публічність і прозорість процесу ухвалення рішень. Крім того, ГО можуть ініціювати перевірки або звернення до НАЗК, МОН чи Рахункової палати у разі виявлення зловживань. Важливою є й функція постійного моніторингу виконання державних програм, де

громадськість виступає незалежним контролером. Наявність такого партнерства підвищує ефективність реформ та зміцнює довіру до державної політики. Співпраця базується на взаємному визнанні експертності та готовності працювати на спільний результат — добросовісну освіту. Коли громадськість і держава працюють разом, антикорупційні ініціативи отримують реальні шанси на втілення.

6. Журналістські розслідування

Медіа є одним із найпотужніших інструментів у боротьбі з корупцією, зокрема у вищій освіті. Розслідувальна журналістика виконує функцію суспільного нагляду, публічно викриваючи випадки хабарництва, зловживання службовим становищем, непрозорих призначень або незаконних схем. Журналісти збирають свідчення, документи, проводять інтерв'ю, порівнюють закупівлі та виявляють конфлікти інтересів. Такі розслідування викликають широкий суспільний резонанс і спонукають державні органи до реагування. Опубліковані матеріали нерідко стають підставою для службових перевірок, дисциплінарних стягнень або навіть відкриття кримінальних проваджень. Завдяки медіа громадяни отримують правдиву інформацію про стан добросовісності у закладах освіти. Крім того, журналісти формують суспільний тиск, що стримує інших від участі в корупційних практиках. Сам факт публічності є запобіжником для багатьох посадовців. Таким чином, розслідувальна діяльність ЗМІ сприяє формуванню відкритого і підзвітного академічного середовища.

7. Аналіз корупційних ризиків

Аналіз корупційних ризиків є важливою складовою профілактичної роботи у сфері вищої освіти. Громадські організації вивчають, у яких сферах діяльності університетів найчастіше виникають передумови для зловживань. Це можуть бути вступ, стипендіальні комісії, розподіл годин, оренда майна, публічні закупівлі або підвищення кваліфікації. Аналіз ґрунтується на вивченні нормативних документів, процедур, фінансових звітів, а також — на результатах інтерв'ю або анонімних опитувань. На основі зібраної інформації ГО складають

мапу ризиків та пропонують конкретні інструменти для їх зниження. Це може включати перегляд внутрішніх положень, удосконалення процедур, електронізацію процесів. Аналіз допомагає керівництву ЗВО виявити слабкі місця до того, як виникне скандал чи перевірка. Така діяльність підвищує якість управлінських рішень і запобігає корупції ще до її появи. Це — системна робота, яка формує фундамент для добросовісного розвитку освітньої установи.

8. Розробка методичних рекомендацій

Ще одним напрямом діяльності ГО є створення практичних інструкцій та посібників для закладів вищої освіти щодо запобігання та виявлення корупції. Такі документи містять покрокові алгоритми дій для керівництва, викладачів, студентів і внутрішніх комісій з добросовісності. Вони допомагають впровадити прозорі процедури оцінювання, подачі скарг, закупівель чи кадрових рішень. Методичні рекомендації враховують як загальнодержавні антикорупційні підходи, так і специфіку освітнього середовища. Окрім змісту, важливою є доступність і зрозумілість таких матеріалів — вони мають бути орієнтовані на практику. ГО поширюють їх через сайти, тренінги, воркшопи, надсилають до університетів або надають за запитом. Методичні матеріали сприяють формуванню єдиних стандартів добросовісності в освіті. Вони дозволяють зменшити простір для суб'єктивних рішень і забезпечують єдиний підхід до вирішення конфліктних ситуацій. Така робота допомагає ЗВО зміцнити внутрішню систему етичного саморегулювання.

9. Проведення тренінгів та семінарів

Освітні заходи — ще один дієвий інструмент для формування середовища, несприйнятливо до корупції. Громадські організації регулярно проводять тренінги, семінари, воркшопи для студентів, викладачів, адміністративного персоналу, а іноді й для журналістів. Тематика охоплює академічну добросовісність, антикорупційне законодавство, конфлікт інтересів, права студентів, роботу з відкритими даними. Під час таких подій учасники не лише здобувають нові знання, а й обмінюються досвідом, отримують практичні кейси. Тренінги можуть проводитися як в офлайн-, так і в онлайн-форматі, що дозволяє

охопити ширшу аудиторію. Освітні заходи формують у слухачів антикорупційне мислення, вміння критично оцінювати ситуації та правильно реагувати на порушення. Також вони слугують майданчиком для формування ініціативних груп усередині ЗВО. Саме через просвітницьку роботу відбувається поступова зміна цінностей у студентському та академічному середовищі. Це — інвестиція в довгострокові зміни культури університетів.

10. Формування коаліцій

Об'єднання зусиль громадських організацій у спільні коаліції значно підсилює вплив на антикорупційні процеси у вищій освіті. Коаліції дозволяють консолідувати експертні ресурси, уникати дублювання діяльності та координувати дії у межах загальних стратегій. Завдяки партнерству ГО можуть проводити масштабні кампанії, брати участь у національних форумах, подавати колективні звернення до органів влади. Такі об'єднання часто мають представництво у різних регіонах, що дозволяє охоплювати більшу кількість навчальних закладів. У рамках коаліцій проводяться спільні дослідження, розробка рекомендацій, обмін практиками між учасниками. Взаємна підтримка також допомагає активістам працювати у складних умовах — наприклад, коли вони стикаються з тиском з боку адміністрації ЗВО. Коаліції формують цілісну екосистему громадянського нагляду за освітньою сферою. Вони виступають сильним голосом у діалозі з урядом, міжнародними партнерами та суспільством. Така згуртованість підсилює легітимність громадського впливу на освітню політику.

11. Підтримка викривачів корупції

Важливою складовою громадської антикорупційної роботи є захист і підтримка тих, хто наважується повідомити про порушення. Викривачі часто стикаються з осудом, цькуванням, адміністративним тиском або навіть звільненням, особливо у сфері освіти, де існує певна замкненість системи. Громадські організації допомагають таким людям юридично — шляхом консультацій, складання звернень, скарг чи судових позовів. Також може надаватися психологічна підтримка або медійний супровід, якщо викривач готовий діяти публічно. ГО працюють над тим, щоб такі особи не почувалися самотніми та мали

механізми захисту. Одночасно ведеться адвокація за вдосконалення законодавства щодо захисту викривачів у сфері освіти. Підтримка осіб, які не мовчать про порушення, є сигналом для всієї системи — що мовчазна згода більше не є нормою. Це також створює прецеденти, які змінюють поведінкові моделі всередині університетів. Без захисту викривачів неможлива жодна ефективна антикорупційна політика.

12. Розробка електронних інструментів

У сучасних умовах цифровізації особливого значення набуває створення зручних онлайн-інструментів для боротьби з корупцією. Громадські організації впроваджують сервіси, які дозволяють анонімно повідомляти про порушення, перевіряти рейтинг доброчесності ЗВО або слідкувати за виконанням бюджетів. Такі інструменти можуть бути у формі вебпорталів, мобільних застосунків, чат-ботів чи інтерактивних карт. Вони роблять процес звернення простішим, доступнішим і менш ризикованим для користувача. Також електронні сервіси допомагають автоматизувати аналіз відкритих даних та виявляти системні аномалії. Їх використовують не лише студенти, а й викладачі, журналісти, чиновники та громадські активісти. Крім того, цифрові інструменти дозволяють швидко поширювати інформацію, формувати аналітику, звіти та рекомендації. Це підвищує ефективність антикорупційної роботи і забезпечує прозорість в режимі реального часу. Завдяки ІТ-рішенням боротьба з корупцією стає більш масштабною, інтерактивною та сучасною.

13. Моніторинг використання бюджетних коштів

Однією з важливих функцій громадських організацій є контроль за ефективністю та прозорістю витрат у закладах вищої освіти. Йдеться не лише про великі закупівлі обладнання чи будівництво корпусів, а й про використання коштів на зарплати, стипендії, гранти, ремонт аудиторій. ГО аналізують дані з системи публічних закупівель, річні фінансові звіти ЗВО, документи на сайтах та у відкритому доступі. Вони можуть виявляти переплати, конфлікти інтересів, фіктивні закупівлі, поділ тендерів чи інші порушення. Крім викриття порушень, ГО формують рекомендації щодо вдосконалення фінансового контролю в самих

університетах. Моніторинг бюджетів також підвищує обізнаність студентів і викладачів про те, на що саме витрачаються державні кошти. Важливо, що громадський нагляд виступає стримувальним фактором для недобросовісних керівників. Публічність і прозорість є ключем до зменшення фінансових зловживань у системі освіти. Така діяльність підвищує підзвітність та сприяє ефективному управлінню публічними ресурсами.

14. Проведення соціологічних досліджень

Розуміння масштабів та причин корупції у вищій освіті потребує збору емпіричних даних. Тому громадські організації проводять соціологічні опитування серед студентів, викладачів, адміністративного персоналу. Теми таких досліджень можуть охоплювати ставлення до хабарництва, досвід зіткнення з корупційними ситуаціями, рівень довіри до адміністрації, обізнаність про права. Зібрані дані допомагають визначити, які саме сфери потребують найбільшої уваги з боку реформаторів. Такі дослідження також дозволяють відстежувати динаміку змін — чи зменшується рівень корупції після запровадження певних заходів. Крім кількісних опитувань, ГО проводять фокус-групи, глибинні інтерв'ю, анкетування для отримання якісної інформації. Ці результати можуть лягти в основу стратегій, державних програм або внутрішніх політик ЗВО. Соціологія дає голос учасникам освітнього процесу і допомагає формувати реалістичні та обґрунтовані рекомендації. На основі таких досліджень можливо проводити цілеспрямовану, а не хаотичну антикорупційну діяльність.

15. Інформаційна підтримка реформ

Громадські організації та медіа відіграють важливу роль у популяризації та поясненні реформ у сфері доброчесності вищої освіти. Без ефективної комунікації навіть найкращі ініціативи можуть бути сприйняті з недовірою або залишитися непоміченими. Тому ГО створюють інфографіку, гіді, блоги, відео та аналітичні статті, які роз'яснюють суть нововведень. Вони пояснюють, що таке внутрішня система забезпечення якості освіти, для чого потрібні кодекси доброчесності, які права мають студенти й як захистити себе від

несправедливого оцінювання. Також поширюється інформація про нові механізми подання скарг, правила конкурсного відбору на посади, нові інструменти прозорості. Завдяки зрозумілій комунікації формується довіра до змін і мотивація їх підтримувати. Інформаційна підтримка дає можливість уникнути маніпуляцій або фейків, які гальмують реформи. Вона допомагає побудувати спільне бачення доброчесної освіти в суспільстві. Успіх будь-яких змін значною мірою залежить від того, як їх подано і пояснено громадськості.

Прикладами антикорупційних ГО є:

1. Центр протидії корупції (ЦПК) [60] — українська громадська організація, заснована у 2012 році Віталієм Шабуніним та Дар'єю Каленюк. Організація займається розробкою та адвокацією антикорупційних законопроектів, контролем над державними закупівлями та виявленням корупційних схем. ЦПК активно співпрацює з журналістами, експертами та міжнародними партнерами для викриття корупційних практик у різних сферах, включаючи освіту. Зокрема, організація проводить розслідування щодо недоброчесних призначень у вищих навчальних закладах та непрозорих витрат бюджетних коштів. Їхня діяльність спрямована на досягнення системних змін та формування культури доброчесності в українському суспільстві. В 2015 Центр протидії корупції разом з Transparency International Ukraine та НаУКМА заснували науково-освітній центр протидії корупції ACREC, що за допомогою просвітницьких проектів та спеціальних курсів готує нове покоління антикорупціонерів [61].

2. «Разом проти корупції» [62] — громадська організація, яка виступає координаційною платформою із запобігання корупції, об'єднуючи зусилля галузевих експертів та фахівців органів влади. Організація сприяє запровадженню системних антикорупційних змін у різних сферах, включаючи освіту, шляхом розробки та впровадження ефективних механізмів. «Разом проти корупції» активно співпрацює з понад 700 експертами з різних сфер діяльності, запрошуюючи їх долучатися до проектів

та спільно працювати над впровадженням антикорупційних заходів. Організація також здійснює моніторинг корупційних схем та публікує аналітичні матеріали, спрямовані на підвищення прозорості та підзвітності в державному управлінні. Їхня діяльність спрямована на досягнення сталого результату у запобіганні корупції та забезпечення добробуту громадян України. ГО «Разом проти корупції» спільно з НАЗК проводять спільні публічні заходи щодо моніторингу того, чи виконують держоргани антикорупційні заходи. Результати таких моніторингів у сфері освіти публікуються на сайті НАЗК [63]. Кожного року громадська організація адвокатує та напрацьовує важливі зміни, що є спрямованими на ліквідацію корупційних схем в сфері освіти. Як приклад, в 2025 році ГО зробила практичні кроки для зменшення корупції на творчих конкурсах під час вступу до ЗВО. Через те, що саме творчі конкурси та конкурси фізичних здібностей стали однією з найбільш вразливих до корупції процесів в освіті (через відсутність ЗНО та суб'єктивність прийняття рішень), команда ГО «Разом проти корупції» запропонувала зміни, що після доопрацювання стали частиною українського законодавства. Була впроваджена відеофіксація творчого та фізичного конкурсу, а відеозаписи та знеособлені письмові роботи стали оприлюднюватись на офіційних сайтах ЗВО протягом року [64].

3. Інформаційне агентство «Антикорупційна правозахисна рада» [65] — це незалежна громадська організація, що здійснює журналістські розслідування, правозахисну діяльність та моніторинг корупційних порушень, зокрема у Дніпрі та Дніпропетровській області. Організація зосереджується на викритті корупційних схем, зловживань у сфері державних закупівель, діяльності органів місцевого самоврядування, правоохоронних органів та судової системи. До складу команди входять досвідчені юристи, журналісти, колишні працівники правоохоронних структур, які мають глибоке розуміння механізмів протидії корупції. Окрім публікацій

і розслідувань, агентство також надає правову допомогу громадянам, чий права були порушені внаслідок корупційних дій. Організація активно використовує відеоформати, аналітику та відкриті джерела для інформування суспільства й формування громадського контролю за владою. Організація проводить інформаційно-освітні заходи, спрямовані на підвищення обізнаності студентів та викладачів про корупційні ризики у вищій освіті. Це включає семінари, тренінги та публікації, що висвітлюють проблематику корупції та шляхи її подолання. Також, «Антикорупційна правозахисна рада» підписує меморандуми про співпрацю з ЗВО щодо спільних щодо антикорупційної діяльності [66][67].

4. Центр політико-правових реформ (ЦППР) [68] — український аналітичний центр, заснований у 1996 році, який сприяє реформам у політичній та правовій сферах задля утвердження верховенства права та належного урядування в Україні . Організація зосереджується на дослідженнях у галузях конституційного ладу, публічної адміністрації, судочинства, кримінальної юстиції, доступу до публічної інформації та електронного урядування . ЦППР активно бере участь у розробці та просуванні законопроектів, зокрема щодо адміністративної реформи, судової системи та антикорупційної політики . В 2017-му році ЦППР розробив методичні рекомендації для місцевих активістів щодо запобігання корупції [69]. Ці рекомендації охоплюють різні сфери, включаючи освіту, і спрямовані на підвищення обізнаності та активності громадян у боротьбі з корупцією.

Прикладами антикорупційних медіа є:

Bihus.Info [70] — одне з найвідоміших українських антикорупційних медіа, яке з 2013 року спеціалізується на викритті корупції в органах влади, правоохоронній системі, судовій гілці та освітній сфері. Засновником та обличчям проекту є журналіст-розслідувач Денис Бігус. Найвідоміший телевізійний проєкт команди — «Наші гроші з Денисом Бігусом», який виходив на національних телеканалах і мав великий резонанс. Команда використовує

відкриті державні дані, проводить аналіз декларацій посадовців, викриває конфлікти інтересів та схеми розкрадання бюджетних коштів. Окремий напрям — проєкт «Тисни», який надає правову допомогу громадянам у справах, пов'язаних з корупцією. Розслідування Bihus.Info неодноразово ставали підставами для службових перевірок, відкриття кримінальних проваджень і суспільного тиску. Організація відіграє ключову роль у формуванні культури прозорості та доброчесності в Україні. В програмі «Наші гроші» на сайті та YouTube каналі Bihus.info було опубліковане розслідування щодо корупції в сфері вищої освіти в медичній сфері. Розслідування стосувалось хабарів за вступ до Рівненського державного базового медичного коледжа, а також купівлі оцінок та «благодійних внесків» [71].

«Схеми: корупція в деталях» — це авторський журналістський проєкт-розслідування, який виходить на Радіо Свобода . Програма спеціалізується на викритті корупційних схем у вищих ешелонах української влади, бізнесу, правоохоронних органів і держустанов. Команда проєкту працює у жанрі телевізійного розслідування, поєднуючи журналістську етику з сучасними технічними методами розслідувань. Засновником і першим головним редактором є Наталія Седлецька, яка очолювала команду до 2022 року. Проєкт здобув широку популярність завдяки високому рівню довіри серед глядачів і незалежному підходу до тем. «Схеми» часто стають джерелом інформації для правоохоронних органів і основою для відкриття кримінальних проваджень. Передачі виходять щотижня в ефірі Радіо Свобода, а також публікуються на YouTube і в соціальних мережах. Проєкт неодноразово отримувал журналістські нагороди за внесок у боротьбу з корупцією в Україні [72]. В 2019-ому році журналістами-розслідувачами було опубліковане розслідування щодо керівництва Національної академії аграрних наук України, яке використовувало державні землі у власних інтересах. Журналістами було з'ясовано, що частина земель, які належать академії, передається у приватну власність керівників установи та їхніх родичів [73].

«Слідство.Інфо» — це незалежний український медіапроект, який спеціалізується на журналістських розслідуваннях. Він був заснований у 2012 році командою журналістів, зокрема Дмитром Гнапом і Анною Бабінець, яка згодом очолила проєкт. Зараз головною редакторкою є Анастасія Станко. Команда займається викриттям корупції, зловживань посадовців, воєнних злочинів і дій колаборантів, зосереджуючи увагу на темах суспільного інтересу, особливо під час війни. «Слідство.Інфо» створює текстові розслідування, відеоматеріали та документальні фільми. Проєкт працює на грантовій основі, фінансується міжнародними донорами, зокрема Антикорупційною ініціативою ЄС, Фондом розвитку ЗМІ Посольства США та мережею OCCRP. У 2024 році сайт організації став об'єктом кібератаки після публікації розслідування про майно одного з українських міністрів. Попри тиск і перешкоди, «Слідство.Інфо» залишається одним з найбільш впливових медіа у сфері розслідувальної журналістики в Україні, підтримуючи тісну співпрацю з міжнародними розслідувальними мережами [74]. В 2021-ому році «Слідство.Інфо» був опублікований матеріал про те, як українські університети передають державні землі під комерційну забудову. Замість навчальних корпусів і гуртожитків там зводять житлові комплекси. Умови таких угод непрозорі, а громада не отримує обіцяних вигод [75].

Антикорупційні громадські організації та медіа в Україні відіграють ключову роль у зміцненні демократичного суспільства. Вони виступають незалежними наглядачами за діями влади, розкриваючи корупційні схеми та зловживання. Через публічні розслідування ГО змушують державні органи реагувати на виявлені порушення. Медіа інформують громадськість про реальні загрози корупції, сприяючи формуванню суспільного тиску. ГО беруть участь у розробці антикорупційного законодавства, надаючи експертні висновки та рекомендації. Вони також здійснюють моніторинг публічних закупівель, прозорості бюджетів та декларацій посадовців. Завдяки тренінгам і кампаніям вони підвищують обізнаність громадян про їхні права та механізми боротьби з корупцією. ГО та журналісти-

розслідувачі створюють реєстри, бази даних і онлайн-інструменти для зручного доступу до інформації. Їхня діяльність часто виконує функції, які держава не може або не хоче здійснювати. Незалежні медіа, зокрема розслідувальні проєкти, стають потужним інструментом викриття корупціонерів. У період війни їхня роль ще більше зросла, адже корупція в умовах обмежених ресурсів є особливо небезпечною. Завдяки цим організаціям і медіа в Україні поступово формується культура нетерпимості до корупції.

Після приходу Дональда Трампа до влади в 2025 році, У перші 10 днів свого президентства ним було підписано 38 указів, один з яких стосувався призупинення всіх проєктів USAID [76]. Враховуючи величезний вплив фінансування USAID для роботи незалежних ГО та медіа в Україні, це може суттєво вдарити по всій антикорупційній діяльності в Україні в цілому. Open Space Works Ukraine та ГС «Громадські ініціативи України» було проведено експрес-дослідження з 7 по 13 лютого 2025 року [77]. Всього було опитано 73 організацій громадського суспільства, серед яких лише 29% мали частку менше 25% в бюджеті організації (Рис 3). Щодо впливу зупинки фінансування (Рис 4), то 75% будуть шукати альтернативні джерела фінансування, 25% будуть вимушено скорочувати персонал, 19% будуть вводити неоплачувані відпустки, 10% будуть вести переговори з місцевими органами влади щодо співфінансування і 10% опитуваних планують закривати свою організацію.

Щодо того, який вплив має зупинка фінансування USAID на громадянське суспільство України (Рис 5), то 34% відповіли, що вплив має вкрай негативний, що може спричинити масове закриття організацій, та руйнування сектору. 51% мають більш позитивну оцінку і вважають, що вплив буде скоріше негативний і він може спричинити суттєві труднощі сектору, проте сектор адаптується під нові реалії. 11% вважають, що вплив взагалі нейтральний і незважаючи на труднощі, будуть можливі альтернативи. Позитивним ж вплив вважають лише 4% опитаних, які вважають, що у ОГС отримають можливість переорієнтації та буде можливість для розвитку нових моделей.

Про значні проблеми через припинення фінансування USAID написали співзасновниця Veteran Hud Івона Костина [78], Громадська організація “Вільний вибір” [79], директор Lviv Media Forum і голова Незалежної медійної ради Отар Довженко [80], всеукраїнське незалежне медіа hromadske [81], Ukrainer [82]. Серед журналістів розслідувачів про те, що 2\3 бюджету становили саме гранти USAID написали в Bihus Info [83]. Тобто, відсутність грантового фінансування може значною мірою вплинути на діяльність як антикорупційних ГО та медіа, так і на весь сектор громадської діяльності загалом.

3.2. Аналіз корупційних практик в університетах міста Дніпра (практичні кейси):

3.2.1. Університет НТУ "Дніпровська політехніка"

16 травня 2024 нами була зареєстрована громадська організація «Дніпровська Елітка» [84]. Департамент антикорупційної діяльності займався пошуком корупції в ВНЗ Дніпра та створенням антикорупційних розслідувань з цієї теми. Під час наших розслідувань ми зіштовхнулися з безліччю видів корупційних правопорушень, що були присутні ВНЗ міста Дніпра. Першим нашим розслідуванням стало розслідування на Національний технічний університет «Дніпровська політехніка» (далі – НТУ «Дніпровська політехніка») [85]. Для того, щоб через брак досвіду в журналістських розслідуваннях, ми випадково десь не порушили законодавство України, нами було прийнято рішення назвати те, що ми знайшли – «сном».

В нашому першому розслідуванні, що було опубліковане на початку вересня, на реальних прикладах показано, які види корупційних правопорушень можуть бути в сфері вищої освіти:

1. Маніпуляції з публічними закупівлями

З грудня 2016 року по травень 2017 року «Дніпровською Політехнікою» було розміщено ряд тендерів на «Консультаційні послуги» та «Семінари». Загальна сума складає 950 тисяч гривень. Всі ці тендери без конкуренції виграло ТОВ «Екоплатформа», яке після цього переписали на фіктивну власницю компаній колишніх членів «Партії Регіонів». Ця

ситуація може свідчити про можливу маніпуляцію з публічними закупівлями послуг з «консультацій», які майже неможливо перевірити на предмет виконання і ціни на які не є фіксованими.

2. Користування майном і персоналом університету для власних цілей

За інсайдерською інформацією, минулий ректор НТУ «Дніпровська політехніка» ймовірно приймає всі ключові рішення в університеті та ймовірно має доступ до транспорту та водіїв університету для користування для власних потреб. На відеореєстратори з наших джерел випадково потрапила людина, що є дуже схожою з минулим ректором НТУ «Дніпровська політехніка». Дуже схожа на минулого ректора людина сідає в автівку, що числиться на балансі НТУ «Дніпровська політехніка», та водій везе людина по її власним справам.

3. Завищення ринкової вартості товарів під час публічних закупівель

20 березня 2024 року Львівський обласний центр контролю та профілактики хвороб МОЗ України закупив шумомір SV 971A за 150 000 грн, а через тиждень НТУ «Дніпровська політехніка» виставляє тендер на такий самий шумомір з очікуваною вартістю в 285 000 грн. Ринкова ціна товару складає близько 120 000 грн.

4. Заниження реальної вартості майна в декларації

Проректор з науково педагогічної навчально виховної роботи та перспективного розвитку має у власності будинок, який в декларації має ціну в 20 000 грн, хоча датою набуття права є 2016 рік. На відеореєстратори наших джерел випадково потрапила ділянка з будинком, що зазначена в декларації проректора (Рис 6). Будинок не виглядає на ту суму, що є вказаною в декларації. Підтвердженням нашого припущення, що це той самий будинок, що вказаний в декларації, стали фото з території будинку в соцмережах дружини проректора.

5. Конфлікт інтересів під час публічних закупівель

В декларації проректора вказана інформація, що одним із джерел доходу його дружини є ТОВ «Геоленд 2000». Дане ТОВ виграло ряд тендерів в НТУ «Дніпровська політехніка».

Засновником і директором «Геоленд 2000» є жінка, що є близькою подругою сім'ї проректора. Доказами стали безліч спільних фото як в соцмережах дружини проректора, так і в соцмережах їх подруги. Також подруга сім'ї проректора на власній сторінці в соцмережі рекламує власне ТОВ «Геоленд 2000». Це може свідчити про наявність конфлікту інтересів.

б. Нераціональне використання коштів

Восени 2019 року будівля гуртожитку №2 «Дніпровської Політехніки» просіла. Всі мешканці гуртожитку були переселені. Будівля стала непридатна для проживання. Вахтерка будівлі підтвердила інформацію, що в будівлі ніхто не проживає. З 2020-го року на охорону гуртожитку було проведено ряд тендерів. Загальна сума охоронних послуг склала близько 2 300 000 грн. Тобто, університет, маючи вахтерів, що чергують в гуртожитку №2 НТУ «Дніпровська політехніка» витратив 2 300 000 грн на охорону пустої будівлі.

23 січня 2025 року було опубліковане друге розслідування саме щодо НТУ «Дніпровська політехніка», яке стосується завищенню цін на матеріали на реконструкцію гуртожитку №2 НТУ «Дніпровська політехніка» [86]. 16 серпня 2024 року був розміщений останній з трьох тендерів на реконструкцію. Загальна сума договору склала 7 238 143 грн. Після аналізу 73 сторінок кошторисної документації щодо даного тендеру, нами була складена таблиця, в якій ми порівняли вартість матеріалів, вказаних в кошторисі та ринкову вартість тих самих матеріалів. Якщо ми бачили, що різниця між ціною в кошторисі та ціною на ринку менше 15%, то ми їх в таблицю не вписували. Загальна різниця лише між закупленими матеріалами і їх ринковою ціною склала мінімум 801 185 грн.

У світлі виявлених корупційних ризиків у НТУ «Дніпровська політехніка» необхідно впровадити наступні методи протидії корупційним ризикам:

1. Маніпуляції з публічними закупівлями: Для запобігання укладанню договорів з фіктивними компаніями слід забезпечити відкритість та конкурентність тендерних процедур. Це включає обов'язкове оприлюднення тендерної документації,

застосування електронних систем закупівель, таких як Prozorro, та залучення незалежних спостерігачів до процесу оцінки пропозицій.

2. Використання майна та персоналу університету для особистих потреб: Необхідно впровадити чіткі правила користування службовим майном, включаючи ведення обліку використання транспорту та інших ресурсів. Також слід запровадити механізми внутрішнього контролю та можливість анонімного повідомлення про порушення.

3. Завищення вартості товарів під час закупівель: Рекомендується створити систему моніторингу цін на товари та послуги, що закуповуються, з метою виявлення випадків значного перевищення ринкових цін. Це може включати співпрацю з аналітичними платформами та проведення регулярних аудитів закупівель.

4. Заниження вартості нерухомості в деклараціях: Слід посилити перевірку достовірності даних у деклараціях посадових осіб, зокрема шляхом порівняння задекларованої вартості майна з ринковими цінами та інформацією з відкритих джерел. У разі виявлення невідповідностей необхідно передбачити відповідальність згідно з чинним законодавством.

5. Конфлікт інтересів під час публічних закупівель: Важливо забезпечити прозорість у процесі прийняття рішень щодо закупівель, включаючи обов'язкове розкриття інформації про пов'язаних осіб та запровадження механізмів запобігання конфлікту інтересів. Це може включати створення незалежних комісій з оцінки тендерних пропозицій та регулярне навчання персоналу з питань доброчесності.

6. Нераціональне використання коштів: Для ефективного управління фінансовими ресурсами університету слід впровадити систему планування та контролю витрат, зокрема щодо утримання нерухомості та інших активів. Також рекомендується проводити регулярні фінансові аудити та аналіз ефективності витрат.

7. Завищення цін на матеріали для реконструкції: Необхідно забезпечити прозорість у процесі реконструкції об'єктів, включаючи публікацію кошторисної документації та проведення незалежних експертиз щодо обґрунтованості витрат. Також слід залучати громадськість до моніторингу реалізації таких проектів.

3.2.2. Дніпровський національний університет ім. Олеся Гончара

В жовтні 2024 року департамент антикорупційної діяльності ГО «Дніпровська Елітка» перетворився на окрему ГО «Спілка Антикорупціонерів Дніпра», проте офіційно ГО було зареєстровано в лютому 2025 року [87]. 27 грудня 2024 року було опубліковано друге розслідування щодо Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара (далі – ДНУ ім. Олеся Гончара) [88]

Сумнівні договори ЦПХ

З 25 липня по 13 серпня 2024 року ДНУ ім Олеся Гончара було розміщено 6 договорів на загальну суму 324 000 грн. Всі ці договори були підписані з доценткою ДНУ ім Олеся Гончара. Після цього доцентка 8 жовтня 2024 року підписала ще 4 договори на 74 000 грн. Ми маємо припущення, що доцент не може виконувати таку кількість договорів на такі суми одночасно.

Виписування премій ректором самому собі

Незважаючи на те, що виписування премій самому собі є конфліктом інтересів, що є порушенням антикорупційного законодавства [89], в грудні і листопаді 2021 року ректор випишував премії самому собі.

Підписування договорів керівництва ДНУ ім. Олеся Гончара між собою

31 березня 2022 року за наказом, завідувача кафедри було переведено на посаду проректора з наукової роботи. Цей проректор отримав повноваження – підписувати ряд документів від імені університету. Згідно з положенням ДНУ ім. Олеся Гончара, призначення на такі посади повинно було проводитись через вчену раду. Відповідних зборів керівництво

не проводило, але наказ став чинним. До статуту ж внесли зміни – вчену раду зі статуту прибрали. Але процесуальні порушення не є ключовим чинником нашого розслідування. Згідно з повноважень, в договорі від 15 листопада 2022 року, проректор на підставі довіреності, що дає право підписувати договори від імені університету, від імені університету, підписує договір на надання послуг з людиною, що ректором ДНУ ім. Олеся Гончара. В договорі ректор виступає не в ролі ректора, а в ролі «громадянина України».

24 липня 2024 року виникла зворотня ситуація. Тепер вже ректор від імені університету підписує договір зі своїм підлеглим проректором (якого перевів на цю посаду 31 березня 2022 року), в якому він вчиняє так само як і ректор в 2022 році і вписує себе не як проректора, а як «громадянина України».

Для ефективної протидії виявленим у ДНУ ім. Олеся Гончара корупційним ризикам необхідно впровадити комплексні заходи, що базуються на сучасних антикорупційних практиках та рекомендаціях.

1. Укладання сумнівних договорів ЦПХ: З метою запобігання зловживанням при укладанні договорів цивільно-правового характеру слід впровадити електронну систему обліку та контролю таких договорів, що дозволить відстежувати обсяг робіт, виконавців та відповідність виплат фактичному виконанню. Також варто обмежити кількість договорів, які може укласти один працівник протягом певного періоду, та забезпечити публічний доступ до інформації про такі договори для громадського контролю.

2. Самостійне призначення премій керівництвом: Щоб уникнути конфлікту інтересів, необхідно встановити чіткі процедури погодження премій для керівництва через незалежні колегіальні органи, такі як вчена рада або наглядова рада університету. Крім того, слід запровадити обов'язкове оприлюднення інформації про нарахування премій на офіційному сайті закладу.

3. Взаємні договори між ректором та проректором: Для запобігання зловживанням владними повноваженнями необхідно заборонити укладання договорів

між керівництвом університету та його підлеглими у будь-якій формі, навіть як фізичними особами. Також слід забезпечити прозорість кадрових призначень та змін у статуті закладу через обов'язкове погодження з Міністерством освіти і науки України та публічне обговорення таких змін.

Загалом, для зміцнення доброчесності у вищій освіті України доцільно впровадити рекомендації Національного агентства з питань запобігання корупції (НАЗК), які передбачають створення антикорупційних програм у закладах освіти, призначення уповноважених осіб з питань запобігання корупції, впровадження електронних систем управління освітнім процесом та забезпечення механізмів захисту викривачів корупції. Крім того, важливо розвивати антикорупційну освіту серед студентів та викладачів, сприяючи формуванню культури доброчесності та нетерпимості до корупційних проявів.

ВИСНОВКИ

Корупція у сфері вищої освіти в Україні є системним викликом, що підриває засади доброчесності, справедливості та якісного освітнього процесу. Дослідження доводить, що особливої актуальності ця проблема набуває в умовах повномасштабної війни з росією, що під час боротьби за студентів, що у великій кількості їдуть за кордон, має значний сенс. Саме тому аналіз корупційних ризиків у вищій освіті та пошук дієвих методів протидії є необхідним кроком для зміцнення освітнього середовища.

Корупційні ризики у ЗВО виявляються у таких формах, як хабарництво, плагіат, зловживання при оцінюванні, призначення «своїх» осіб на посади, маніпуляції з договорами, формальне звітування. Вони поширюються як у відносинах «викладач — студент», так і в діяльності адміністрацій ЗВО.

У процесі аналізу наукових джерел було виявлено, що підходи до розуміння корупції варіюються від правових до соціологічних і етичних. Деякі автори вважають корупцію «спадком СРСР», однак такий підхід є радше виправданням бездіяльності, аніж поясненням. Корупція в ЗВО має свої сучасні джерела, включно з неефективним управлінням, брак контролю та нівелюванням академічної автономії.

Було проаналізовано роль антикорупційної діяльності громадських організацій та медіа та роль завершення фінансування їх проектів з боку USAID. На практичному рівні було проведено аналіз створення і діяльності антикорупційних громадських організацій. Був проведений аналіз конкретних кейсів корупції у двох провідних ЗВО м. Дніпра — ДНУ ім. Олеся Гончара та НТУ «Дніпровська політехніка». У роботі детально розглянуто приклади маніпуляції з публічними закупівлями, користування майном і персоналом університету для власних цілей, завищення ринкової вартості товарів під час публічних закупівель, заниження реальної вартості майна в деклараціях, конфлікт інтересів під час публічних закупівель, нераціональне використання коштів, завищення цін на матеріали в кошторисній документації

під час реконструкцій будівлі університету, сумнівні договори ЦПХ, виписування премій ректором самому собі, підписування договорів керівництва університетів між собою.

Важливу роль у викритті зазначених схем відіграли громадські організації та журналістські розслідування, що підтверджує ефективність зовнішнього громадського контролю.

Окрему увагу було приділено ролі медіа та громадськості. У дослідженні доведено, що найрезонансніші антикорупційні розслідування в ЗВО стали можливими саме завдяки незалежним розслідувачам, які не підпорядковуються державним структурам. Приклади зниження довіри до державних ЗМІ лише підкреслюють, що ефективна протидія корупції потребує участі саме незалежного сектору.

Автори ряду наукових джерел також звертають увагу на небезпеку бюрократизації боротьби з корупцією — уніфікація рейтингових систем, спроби централізовано встановити критерії доброчесності можуть призвести до формалізму й імітації активності без реальних змін. ЗВО мають зберігати автономію, але водночас впроваджувати індивідуальні політики доброчесності із залученням внутрішніх спільнот.

Рекомендації для подолання корупції в ЗВО передбачають: відкритість і публічність фінансових операцій; створення незалежних комісій у межах університету; публічний контроль громадськості; запуск анонімних каналів для викриттів; реформу взаємодії МОН із університетами з акцентом на прозорість і підзвітність.

Крім того, особливе значення має запровадження антикорупційної освіти на всіх етапах освітнього процесу — не як формального курсу, а як інтегрованого компонента академічної культури. Це дозволить формувати стійку нетерпимість до корупції не лише на рівні норм, а й на рівні особистих цінностей.

Таким чином, магістерська робота підтвердила: подолання корупційних ризиків у системі вищої освіти можливе лише за умови комплексного підходу, що поєднує нормативні зміни, громадську активність, внутрішні реформи у ЗВО та міжсекторну співпрацю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вигорання студентів та неповні класи: що відбуватиметься з освітою в Україні після війни // Центр економіки освіти КАУ. – 2024. – URL: <https://kau.org.ua/news/sci/1204-vyhorannia-studentiv-ta-nepovni-klassy-shcho-vidbuvatymetsia-z-osvitoiu-v-ukraini-pislia-viiny>
2. Спонукаємо їх залишатися в Україні різними способами: міністр освіти відреагував на виїзд старшокласників з країни // Главком. – 2024. – URL: <https://glavcom.ua/country/science/sponukajemo-jikh-zalishatisja-v-ukrajini-riznimi-sposobami-ministr-osviti-vidreahuvav-na-vijzd-starshoklasnikiv-z-krajini-1025339.html>
3. Rotaru C., Bodislav D.-A., Georgescu R. A review of corruption based on the social and economic evolution of Ancient Greece and Ancient Rome / Ciprian Rotaru, Dumitru-Alexandru Bodislav, Raluca Georgescu // Theoretical and Applied Economics. — 2016. — Vol. XXIII, No. 2(607). — P. 239–248. — URL: <https://store.ectap.ro/articole/1194.pdf>
4. Suyunov Ilyos. Unraveling Corruption: A Historical Exploration of Its Emergence and Impact on Society // American Journal of Social Sciences and Humanity Research. — 2024. — Vol. 04, Issue 06. — P. 13–18.
5. Яценко Н. Корупція: термін і поняття // Культура слова. — 2017. — № 87. — С. 200–208. — URL: https://iul-nasu.org.ua/pdf/kulturaslova/87/19-ks_87.pdf
6. Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку: прийнятий 34-ю сесією Генеральної Асамблеї ООН 17 груд. 1979 р. // Документ ООН A/34/46. – ООН, 1980. – С. 208–240. – URL: <https://digitallibrary.un.org/record/10639>
7. Що таке корупція? // Transparency International Ukraine. – URL: <https://ti-ukraine.org/news/shho-take-koruptsiya/>

8. Council of Europe: Guardian of Human Rights, Democracy and the Rule of Law // Council of Europe. – URL: <https://www.coe.int/en/web/portal>
9. Anticorruption Fact Sheet // World Bank. – 2020. – URL: <https://www.worldbank.org/en/news/factsheet/2020/02/19/anticorruption-fact-sheet>
10. United Nations Convention against Corruption. – New York: United Nations, 2004. – C. 17–21. – URL: https://www.unodc.org/documents/brussels/UN_Convention_Against_Corruption.pdf
11. Grand Corruption // Transparency International. – URL: <https://www.transparency.org/en/our-priorities/grand-corruption>
12. Petty Corruption // Transparency International. – URL: <https://www.transparency.org/en/corruptionary/petty-corruption>
13. Topic Guide: Political Corruption // Transparency International Knowledge Hub. – URL: <https://knowledgehub.transparency.org/guide/topic-guide-on-political-corruption/5197>
14. Governance and Anti-Corruption: Ways to Enhance the World Bank’s Impact. – Washington, D.C.: World Bank, 2000. – URL: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/537461468766474836/pdf/multi-page.pdf>
15. Makowski G. Corruption and Anti-Corruption Policy in Ukraine – Difficult Reality and Real Successes. – Oslo: Norwegian Helsinki Committee, 2025. – 36 p. – URL: https://nhc.no/content/uploads/2025/03/ukraine_corruption_v3.pdf
16. BBC Україна: Корупція в Україні: нові виклики реформ // BBC Україна. – 2025. – URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/c5y36ljyd3lo?utm>

17. 24 Канал. Договірники і тиск: як НАЗК протидіє нечітким суддям // 24 ТБ. – 2025. – URL: https://24tv.ua/dogovornyaki_i_tisk_yak_nazk_protyaguye_nechesnih_suddiv_n1121404?utm
18. Конфлікт у НАБУ може призвести до руйнування антикорупційної системи – адвокат // KNPARTNERS. – 2025. – URL: <https://knpartners.com.ua/konflikt-u-nabu-mozhe-prizvesti-dorujnuvannja-antikorupcijnoi-sistemi-advokat/>
19. НАБУ: першого заступника директора усунули від обов’язків на час досудового розслідування // Радіо Свобода. – 2024. – URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-nabu-vidstoronennia-pershyi-zastupnyk/32962190.html>
20. Конфлікт між НАБУ і САП: призначене службове розслідування – Ситник // Радіо Свобода. – 2018. – URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-konflikt-nabu-sap-rozsliduvannia/29505357.html>
21. United Nations Office on Drugs and Crime. Overview of Thematic Areas in Anti-Corruption. — Vienna, 2024. — URL: <https://www.unodc.org/corruption/en/learn/thematic-areas/overview.html>
22. Посібник з оцінки корупційних ризиків та розробки планів протидії корупції / Вінборн С., Сисоєв В., Ткаченко В. – Київ: USAID/FINREP-II, 2015. – 72 с. – URL: https://wiki.nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2020/10/posibn_USAID.pdf
23. ТОП-25 корупційних ризиків у вищій освіті: методичні рекомендації / уклад. О. Б. Салата, І. В. Ковальчук, С. В. Глущенко та ін. – Київ: Асоціація юридичних клінік України, 2022. – 44 с. – URL: https://legalclinics.in.ua/wp-content/uploads/2022/06/TOP_25_korupsiy-ni_ryzyky_u_vyshhiy-osviti.pdf
24. Glendinning I., Orim S.-M., King A. Policies and Actions of Accreditation and Quality

Assurance Bodies to Counter Corruption in Higher Education: Executive Summary. – Washington, DC: Council for Higher Education Accreditation / CHEA International Quality Group, 2019. – 15 p. – URL: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED597948.pdf>

25. Kirya M. Corruption in universities: Paths to integrity in the higher education subsector. – Bergen: U4 Anti-Corruption Resource Centre, Chr. Michelsen Institute, 2019. – 28 p. – URL: <https://www.u4.no/publications/corruption-in-universities-paths-to-integrity-in-the-higher-education-subsector.pdf>

26. Kirya M. Curbing Corruption in Higher Education: Sector Reform Experience and Strategies. – CurbingCorruption.com, 2021. – 40 p. – URL: <https://curbingcorruption.com/wp-content/uploads/2021/06/210618-Curbing-Corruption-in-Higher-Education.pdf>

27. Kirya M. Curbing Corruption in Higher Education: Sector Reform Experience and Strategies. – CurbingCorruption.com, 2021. – 21 p. – URL: <https://curbingcorruption.com/wp-content/uploads/2021/06/210618-Curbing-Corruption-in-Higher-Education.pdf>

28. Hilligje van't Land Andreas Corcoran Diana-Camelia Iancu. The Promise of Higher Education Hilligje van't Land Andreas Corcoran Diana-Camelia Iancu Editors Essays in Honour of 70 Years of IAU. – URL: <file:///C:/Users/alave/OneDrive/%E3%83%89%E3%82%AD%E3%83%A5%E3%83%A1%E3%83%B3%E3%83%88/978-3-030-67245-4.pdf>

29. Hilligje van't Land Andreas Corcoran Diana-Camelia Iancu. The Promise of Higher Education Hilligje van't Land Andreas Corcoran Diana-Camelia Iancu Editors Essays in Honour of 70 Years of IAU. – P. 153-159 – URL: <file:///C:/Users/alave/OneDrive/%E3%83%89%E3%82%AD%E3%83%A5%E3%83%A1%E3%83%B3%E3%83%88/978-3-030-67245-4.pdf>

30. Hilligje van't Land Andreas Corcoran Diana-Camelia Iancu. The Promise of Higher Education Hilligje van't Land Andreas Corcoran Diana-Camelia Iancu Editors Essays in Honour of 70 Years of IAU. – P. 157 – URL:

<file:///C:/Users/alave/OneDrive/%E3%83%89%E3%82%AD%E3%83%A5%E3%83%A1%E3%83%B3%E3%83%88/978-3-030-67245-4.pdf>

31. Терех Н. Владимир Путин скопировал свою кандидатскую диссертацию с научной статьи американских экономистов // Факты и комментарии. – 2006. – 28 марта. – URL: <https://fakty.ua/ru/44916-vladimir-putin-skopiroval-svoyu-kandidatskuyu-dissertaciyu-s-nauchnoj-stati-amerikanskih-ekonomistov>

32. Hilligje van't Land Andreas Corcoran Diana-Camelia Iancu. The Promise of Higher Education Hilligje van't Land Andreas Corcoran Diana-Camelia Iancu Editors Essays in Honour of 70 Years of IAU. – P. 424 – URL: <file:///C:/Users/alave/OneDrive/%E3%83%89%E3%82%AD%E3%83%A5%E3%83%A1%E3%83%B3%E3%83%88/978-3-030-67245-4.pdf>

33. Hilligje van't Land Andreas Corcoran Diana-Camelia Iancu. The Promise of Higher Education Hilligje van't Land Andreas Corcoran Diana-Camelia Iancu Editors Essays in Honour of 70 Years of IAU. – P. 321 – URL: <file:///C:/Users/alave/OneDrive/%E3%83%89%E3%82%AD%E3%83%A5%E3%83%A1%E3%83%B3%E3%83%88/978-3-030-67245-4.pdf>

34.. Wolgast E. Die Universität Heidelberg: 1386–1986. – Heidelberg: Springer-Verlag, 1986. – P 146.

35. Cser A. Kleine Geschichte der Stadt Heidelberg und ihrer Universität. – Heidelberg: Verlag Regionalkultur, 2007. – P 278.

36. Cser A. Kleine Geschichte der Stadt Heidelberg und ihrer Universität. – Heidelberg: Verlag Regionalkultur, 2007. – P. 256.

37. Remy S. P. The Heidelberg Myth: The Nazification and Denazification of a German University. – Cambridge: Harvard University Press, 2002. – P. 72, 107.
38. Hapsari A. N. S., Chariri A. The Challenges of Anticorruption Education in Universities // Asia Pacific Fraud Journal. – 2024. – Vol. 9, No. 1. – P. 91–105. – URL: https://www.researchgate.net/publication/381476896_The_Challenges_of_Anticorruption_Education_in_Universities
39. І. В. Патерило. Законодавчі ініціативи щодо боротьби з корупцією в українській вищій освіті. – 2023. – С. 301–307. – URL: http://www.pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/2_2023/43.pdf
40. І. В. Патерило. Законодавчі ініціативи щодо боротьби з корупцією в українській вищій освіті. – 2023 – С. 302. – URL: http://www.pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/2_2023/43.pdf
41. Дриголь О. О. Боротьба з корупцією у сфері вищої освіти на державному рівні. – 2023. – № 3. – С. 43–49. – URL: http://apnl.dnu.in.ua/3_2023/8.pdf
42. Дриголь О. О. Боротьба з корупцією у сфері вищої освіти на державному рівні. – 2023. – № 3. – С. 45. – URL: http://apnl.dnu.in.ua/3_2023/8.pdf
43. Дриголь О. О. Боротьба з корупцією у сфері вищої освіти на державному рівні. – 2023. – № 3. – С. 48. – URL: http://apnl.dnu.in.ua/3_2023/8.pdf
44. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1556-18>
45. Дриголь О. О. Причини виникнення та шляхи подолання корупції у сфері вищої освіти // Право та державне управління. — 2022. — № 2. — С. 1-7 — URL: http://pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/2_2022/51.pdf

46. Довіра телемарафону «Єдині новини» : Прес-реліз за результатами всеукраїнського опитування громадської думки «Омнібус», 4–10 грудня 2023 року // Київський міжнародний інститут соціології (КМІС). – URL: <https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1347&page=1>
47. Довіра телемарафону «Єдині новини» : Прес-реліз за результатами всеукраїнського опитування громадської думки «Омнібус», 5–10 лютого 2024 року // Київський міжнародний інститут соціології (КМІС). – URL: <https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1369&page=1>
48. О.О. Дриголь. БОРОТЬБА З КОРУПЦІЄЮ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ВІЙНИ // Юридичний науковий електронний журнал. – 2023. – № 2. – С. 171–175. – URL: http://www.lsej.org.ua/2_2023/171.pdf
49. О.О. Дриголь. БОРОТЬБА З КОРУПЦІЄЮ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ВІЙНИ// Юридичний науковий електронний журнал. – 2023. – № 2. – С. 710. – URL: http://www.lsej.org.ua/2_2023/171.pdf
50. Мельченко І. В. Корупція у вищих навчальних закладах. – 2021. – № 1. – С. 51–55. – URL: <http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2021/1/8.pdf>
51. Соколенко О. Л. Боротьба з корупцією у закладах вищої освіти // Держава та регіони. Серія: Право. – 2023. – № 3. – С. 171–175. – URL: http://www.law.stateandregions.zp.ua/archive/3_2023/34.pdf
52. Бондаренко О. С. Особливості протидії корупції у закладах вищої освіти в умовах політики доброчесності // Право і безпека. – 2023. – № 2(89). – С. 167–172. – URL: https://law.karazin.ua/resources/doks2021/korupcia/bondarenko_osoblyvosti_protydii_koruptsii_u_zakladakh_vyshchoi_osvity.pdf

53. Бабенко К. А., Діденко Н. Г., Кондрашова М. В. та ін. Прояви корупції в системі освіти: запобігання та протидія: навч.-метод. посіб. — Київ, 2016. — URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/711057/1/ПРОЯВИ%20КОРУПЦІЇ%20В%20СИСТЕМІ%20ОСВІТИ_%20ЗАПОБІГАННЯ%20ТА%20ПРОТИДІЯ.pdf
54. Бабенко К. А., Діденко Н. Г., Кондрашова М. В. та ін. Прояви корупції в системі освіти: запобігання та протидія: навч.-метод. посіб. — Київ, 2016. — С. 14 — URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/711057/1/ПРОЯВИ%20КОРУПЦІЇ%20В%20СИСТЕМІ%20ОСВІТИ_%20ЗАПОБІГАННЯ%20ТА%20ПРОТИДІЯ.pdf
55. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. — URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1700-18>
56. Лазаренко С. Ж., Бабенко К. А. Корупція в системі вищої освіти: сутність, причини та наслідки // Шостий апеляційний адміністративний суд. — URL: <https://6aas.gov.ua/ua/proekty/articles/b/560-koruptsiya-v-sistemi-vishchoji-osviti-sutnist-prichini-ta-naslidki.html>
57. Писчуліна С. В. Особливості боротьби з корупцією у сфері вищої освіти – 2004. – 12 с. — URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/pyschulina_osoblyvosti.pdf
58. Шульган І. Причини та форми корупційної взаємодії у сфері освіти // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки. – 2024. – № 2(42). – С. 212–218. — URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2024/jul/35435/shulganvisnik2.pdf>

59. Н. В. Рожанська, Отто Вільгельм Вольф. Корупція у вищій освіті: порівняльний аналіз соціальних уявлень студентів та викладачів ВНЗ півдня України // . – 2016. – С. 45–50.
60. Центр протидії корупції. Офіційний сайт громадської організації з викриття й запобігання корупції в Україні. — URL: <https://antac.org.ua/>
61. Антикоруptionна освіта в Україні: які перспективи вона дає та де її можна отримати // Освіта 24. – 2021. – 13 травня. – URL: https://24tv.ua/education/antikoruptionsiyna-osvita-ukrayini-yaki-perspektivi-novini-ukrayini_n1624490
62. Громадська організація «Разом проти корупції». – URL: <https://www.rpk.org.ua/>
63. Громадський контроль проти корупції: НАЗК з партнерами почали нову інформаційну кампанію // Національне агентство з питань запобігання корупції. – 2024. – 27 серпня. – URL: <https://nazk.gov.ua/uk/gromadskyy-kontrol-proty-koruptionsii-nazk-z-partneramy-pochaly-novu-informatsiynu-kampaniyu/>
64. Що було зроблено спільними зусиллями, аби закрити законодавчі "дірки" для продажу місць у вступній кампанії 2025 року // Разом проти корупції. – 2024. – 1 березня. – URL: <https://www.facebook.com/RazomProtyKorupcii/posts/949897523985966/>
65. Антикоруptionна правозахисна рада. – URL: <https://com1.org.ua/>
66. Антикоруptionна правозахисна рада. – URL: <https://com1.org.ua/nasha-komanda/>
67. Новий партнер ДНУ: ГО «Антикорупційна правозахисна рада» // Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара. – 2024. – 10 жовтня. – URL: <https://www.dnu.dp.ua/news/5220>
68. Центр політико-правових реформ. – URL: <https://pravo.org.ua/>

69. Запобігання корупції: методичні рекомендації для місцевих активістів / [Д. О. Калмиков, Д. В. Сінченко, О. О. Сорока, М. І. Хавронюк, Г. Л. Шведова]; за заг. ред. М. І. Хавронюка. – Київ: ФОП Москаленко О. М., 2017. – 242 с. – URL: https://pravo.org.ua/wp-content/uploads/2020/10/1496912133anticor_metod_web.pdf
70. Bihus.Info. – URL: <https://bihus.info/>
71. Дорога халатність: як купують дипломи студенти-медики // Bihus.Info. – 2018. – 26 березня. – URL: <https://bihus.info/doroga-halatnist-ak-kupuut-diplomi-studenti-mediki/>
72. Схеми: корупція в деталях // Вікіпедія. – URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Схеми:_корупція_в_деталях
73. Каплюк К. «Аграрні барони»: як керівництво Академії аграрних наук отримує для себе і родичів державну землю // Радіо Свобода. – 2019. – 7 березня. – URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/schemes/29808952.html>
74. Слідство.Інфо // Вікіпедія. – URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Слідство.Інфо>
75. Ярильченко О., Ніколенко І. Гектари за безцінь: куди зникають університетські землі // Слідство.Інфо. – 2021. – 15 грудня. – URL: <https://www.slidstvo.info/articles/gektary-za-beztsinkudy-znykayut-universytetski-zemli/>
76. Трамп зупинив грантові програми USAID: припинив роботу // Sensor.net. – URL: <https://sensor.net/biz/resonance/3533658/tramp-zupynyv-grantovi-programy-usaid-prynyv-robotu>
77. USAID Impact Research – Ukraine. – URL: https://drive.google.com/file/d/1kPM5bZPQI-8zLImft_Srr2otbobD5ZW7/view

78. Ivona Kostyna. Щоденний зв'язок з воїнами, ветеранами та їхніми близькими – це фундамент експертизи Veteran Hub. – Facebook, 27.01.2025. – URL: https://www.facebook.com/story.php?story_fbid=29193077956957820&id=100000470073673

79. Вільний Вибір. Внаслідок призупинення фінансування програм міжнародної допомоги Державним департаментом США ми ставимо на невизначену паузу діяльність одного із наших проєктів.. – Facebook, 27.01.2025. – URL: https://www.facebook.com/story.php?story_fbid=591501523492190&id=100078970420016

80. Otar Dovzhenko. Призупинення (а вслід за цим, ймовірно, скорочення) американської фінансової допомоги українським медіа — це погана подія. Не смертельна, але, як то кажуть англійською, crippling для медіасектору. – Facebook, 27.01.2025. – URL: <https://www.facebook.com/otardovzhenko/posts/pfbid0rQC6iksEXYY4YimQezCTqVJJMutvUe86N2oTQrTE35oTNk1AMZ9T73gSj9nMpwHEl>

81. hromadske.ua. Частина проєктів, які ми реалізуємо завдяки грантам, тимчасово зупиняються. Саме тому зараз нам особливо потрібна підтримка кожного та кожної з вас.. – Facebook, 27.01.2025. – URL: <https://www.facebook.com/hromadskeua/posts/pfbid025GRcrpcMvCHGUYHuQ9yKud32TK2D16N2sivJi6Dp9g6yX9aNHWSJ2beL1VUh4Wa7l>

82. Ukrainer . Зараз Ukraïner як ніколи потребує підтримки!
Щоб продовжувати існувати як незалежне медіа, не знижувати темпів і якості створення контенту. – Facebook, 27.01.2025. – URL: <https://www.facebook.com/ukrainernet/posts/pfbid0tr4ERFuaKV5orratDsWyGLA784tFrDntFhkFHxReKKLig2vXFVAuWxTHTYhK1r6Jl>

83. ВІНУС.Інфо. Ми не будемо робити платних підписок, рекламувати ігорку та працювати на когось. Але скажемо чесно. – Facebook, 27.01.2025 – URL: <https://www.facebook.com/bihus.info/posts/pfbid02VS2fWoSKyHNdST19YtGpEvEfupoxc9Hk53qQPLkoV1iPj2bJGN38tyGffbeCaNyvl>
84. Громадська організація «Дніпровська елітка» (код ЄДРПОУ 45519780). – URL: https://youcontrol.com.ua/catalog/company_details/45519780/
85. «Золота Горка» НТУ ДП: будинок проректора за 20 000 грн, тендерне кумівство, семінари на мільйон – YouTube – URL: <https://youtu.be/SIWStE1DeGo>
86. 800 тисяч на «просівшому» гуртожитку №2: як «розпилюють» на ремонті та як це знаходити?. – YouTube. – URL: <https://youtu.be/OI5Nxjtn4C8>
87. Громадська організація «Спілка антикорупціонерів Дніпра» (код ЄДРПОУ 45785747). – URL: https://youcontrol.com.ua/catalog/company_details/45785747/
88. ДНУ: самопреміювання ректора, махінації, "гра на виживання" мешканців гуртожитків. – YouTube. – URL: <https://youtu.be/TFwAU65PyLY>
89. НАЗК нагадує: посадовці не можуть самостійно призначати собі премії, адже це порушення антикорупційних вимог // Національне агентство з питань запобігання корупції. – 2022. – 6 липня. – URL: <https://nazk.gov.ua/uk/novyny/nazk-nagaduye-posadovtsi-ne-mozhut-samostijno-pryznachaty-sobi-premiyi-adzhe-tse-porushennya-antikoruptsijnyh-vymog/>

ДОДАТКИ

Додаток 1

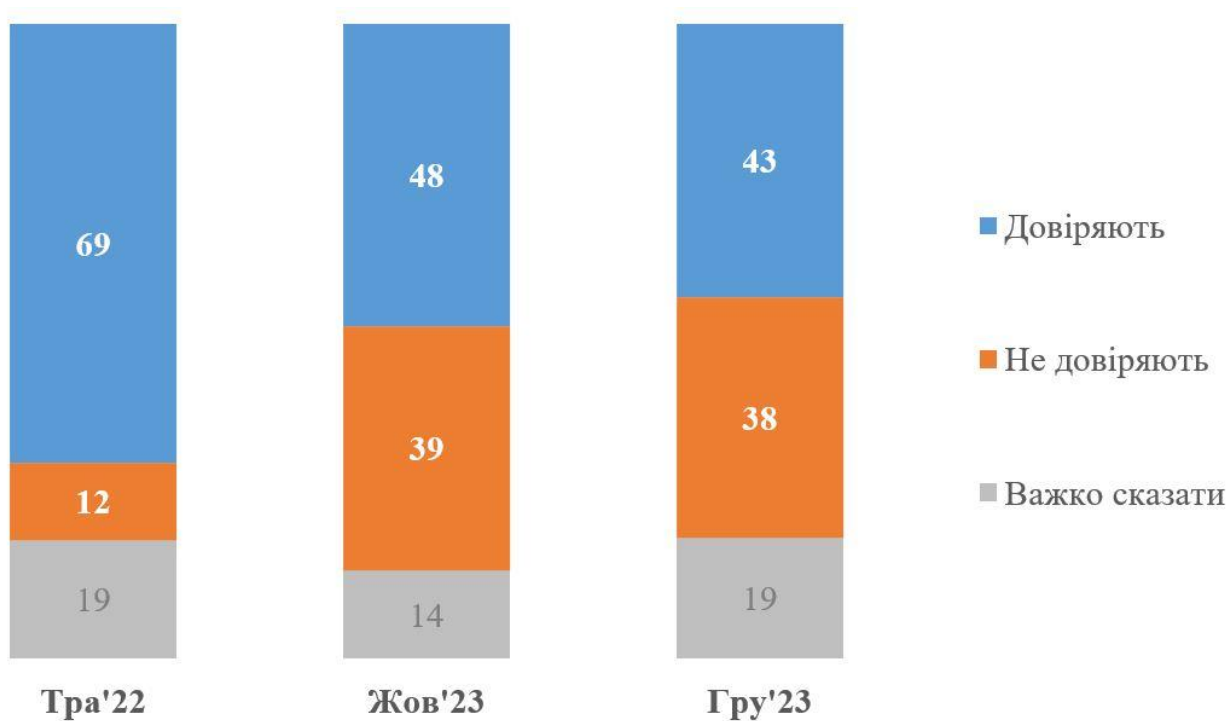

Рис 1. Рівень довіри до телемарафону «Єдині новини» за травень 2022 року, жовтень і грудень 2023 року за даними КМІС [46]

Додаток 2

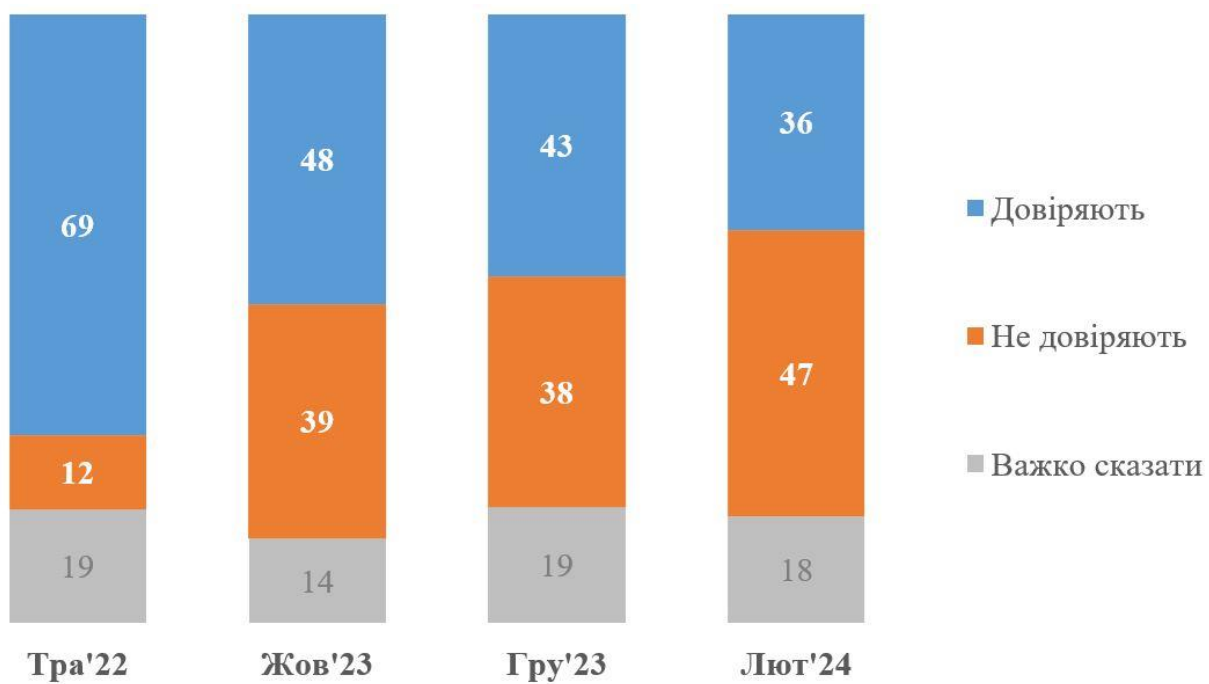

Рис. 2. Рівень довіри до телемарафону «Єдині новини» за травень 2022 року, жовтень і грудень 2023 року та лютий 2024 року за даними КМІС [47]

Частка USAID в бюджеті організації

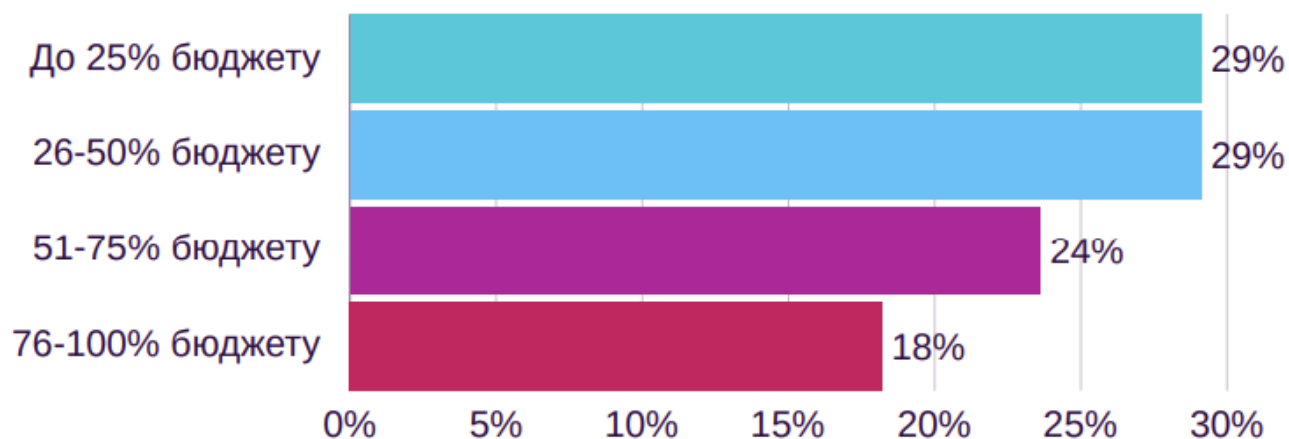

Рис. 3. Частка USAID в бюджеті організацій за даними опитування Open Space Works Ukraine та ГС «Громадські ініціативи України», проведеному з 7 по 13 лютого 2025 року

[77]

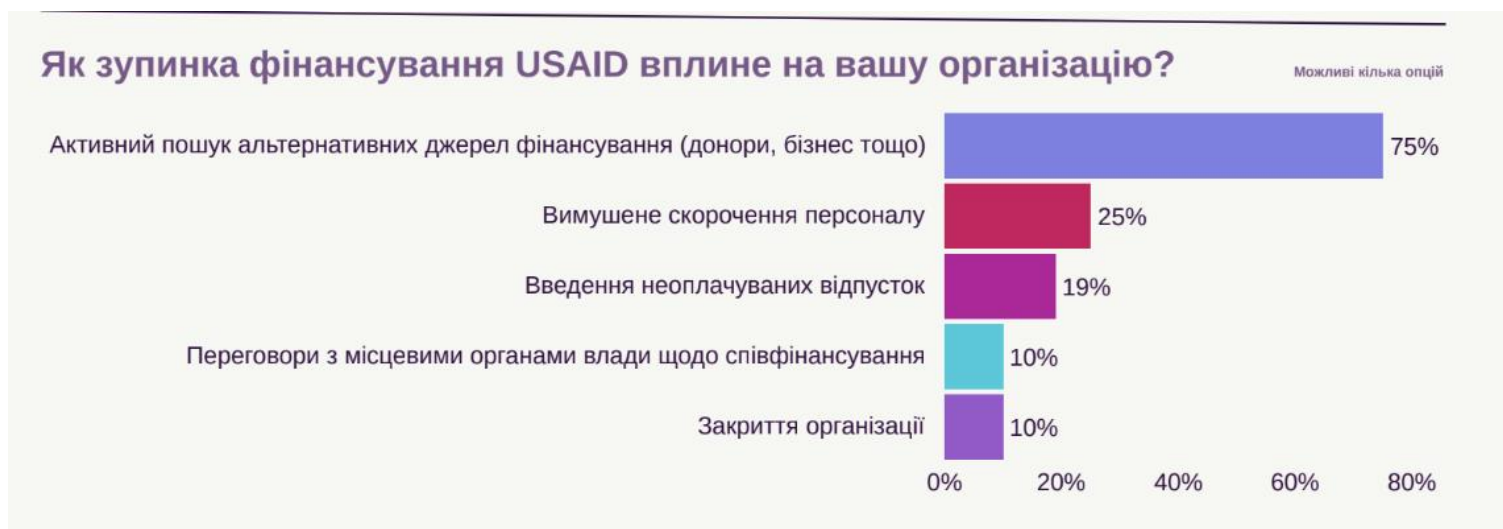

Рис. 4 Вплив зупинки фінансування USAID на діяльність організацій за даними опитування Open Space Works Ukraine та ГС «Громадські ініціативи України», проведеному з 7 по 13 лютого 2025 року [77]

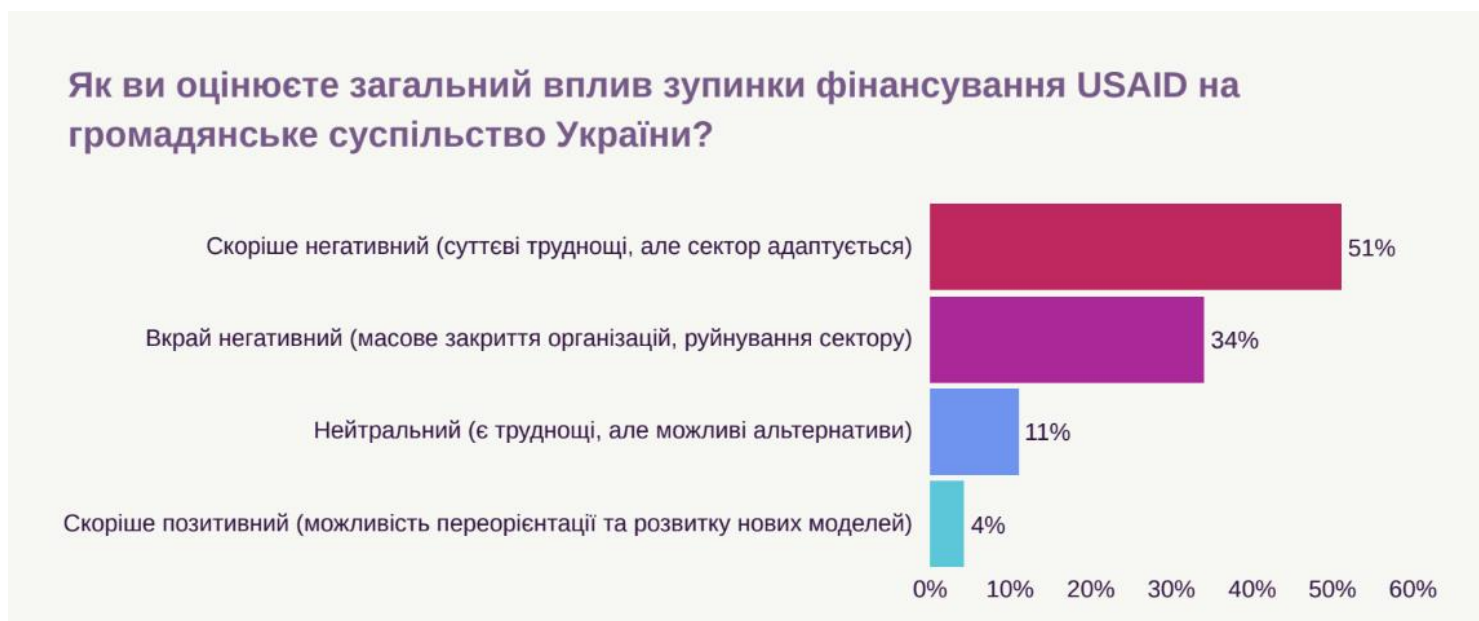

Рис. 5 Оцінка загального впливу зупинки фінансування USAID на громадянське суспільство України за даними опитування Open Space Works Ukraine та ГС «Громадські ініціативи України», проведеному з 7 по 13 лютого 2025 року [77]

Додаток 6

Рис. 6 Фото будинка проректора НТУ «Дніпровська політехніка», що зазначена в делкарації за ціною 20 000 грн [85]

АНОТАЦІЯ

Тема: «Корупційні ризики в системі вищої освіти в Україні: класифікація та методи протидії»

Студент: Маринкевич Ілля Ігорович

Рік навчання, факультет: 2 рік навчання, факультет соціальних наук і соціальних технологій

Науковий керівник: Білецький Андрій Володимирович, кандидат юридичних наук

Рецензент:

Короткий зміст:

У магістерській роботі здійснено комплексне дослідження антикорупційної діяльності в закладах вищої освіти України. Розкрито теоретико-методологічні засади протидії корупції в освітній сфері, охарактеризовано ключові ризики та прояви корупційних практик у ЗВО. Значну увагу приділено аналізу ролі громадських організацій, журналістських розслідувань та правових механізмів у викритті корупції. На прикладі конкретних кейсів, зокрема Національного технічного університету «Дніпровська політехніка» та Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, виявлено поширені схеми зловживань. Обґрунтовано шляхи вдосконалення системи запобігання корупції у вищій освіті через підвищення прозорості, участь громадськості та впровадження інституційних реформ.

Short summary:

The master's thesis presents a comprehensive study of anti-corruption activities in Ukrainian higher education institutions. It outlines the theoretical and methodological foundations of combating corruption in the educational sector and identifies key risks and manifestations of corrupt practices in universities. Particular attention is paid to the role of civil society organizations, investigative journalism, and legal mechanisms in exposing corruption. Based on specific case studies, including Dnipro University of Technology and Oles Honchar Dnipro National University, common patterns

of abuse are analyzed. The work substantiates ways to improve the anti-corruption system in higher education through enhanced transparency, civic engagement, and institutional reform.